

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

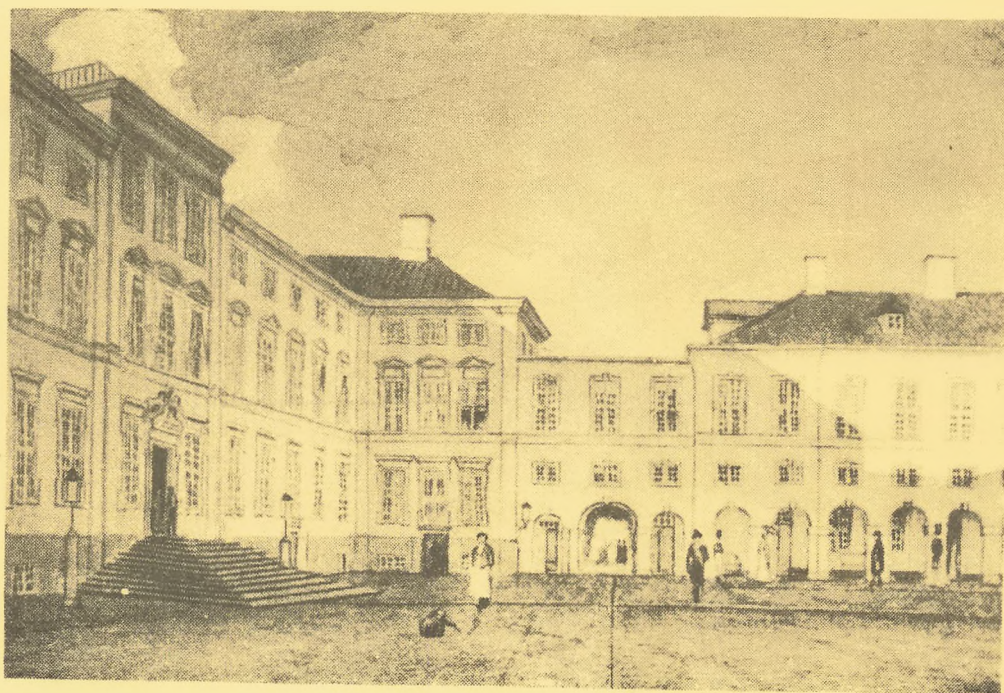
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

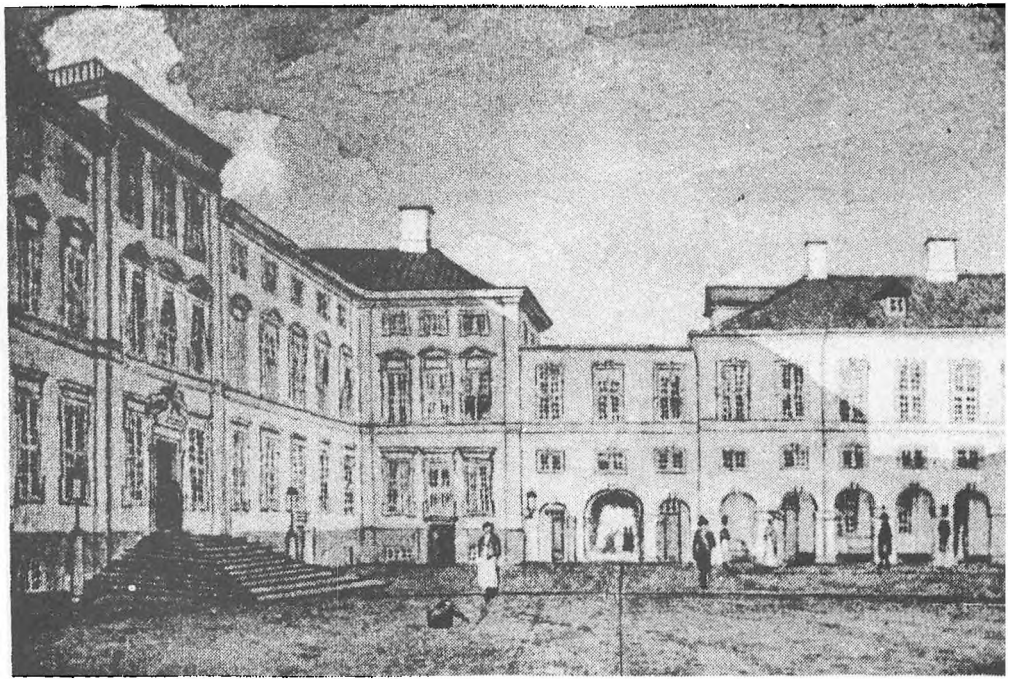
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Militærhistorisk **'75**
Konference

— en rapport

København 1975

**Militærhistorisk
Konference** '75

— en rapport

København 1975

Nærværende publikation kan - sålænge oplag haves - rekvireres vederlagsfrit mod indsendelse af frimærker til dækning af forsendelsesomkostningerne, kr. 2.50, til

Hærestabens Militærhistoriske Arbejder,
Søndre Magasin 2,
Kastellet

2100 Ø.

FORORD.

Det er med en følelse af glæde og lettelse, at Militærhistorisk Komité, det såkaldte aktivitetsudvalg 1, nu har afsluttet en af sine opgaver, nemlig at udarbejde rapporten for den Militærhistoriske Konference 1975. Der har i udvalget været enighed om, at man burde tilstræbe en sådan form, at læseren ville opleve Konferencen tilnærmelsesvis som i sin tid deltagerne. Herved mente vi at opnå, at hæftet kunne blive af værdi for en videre kreds, noget vi var enige om, måtte være af afgørende betydning.

Resultatet er herefter blevet, at bidragene til indledningsdebatten om militærhistoriens stilling og vilkår og til orienteringen om de militærhistoriske kilder er optrykt i deres fulde ordlyd. Diskussionsindlæggene i tilslutning hertil er derimod af pladshensyn gengivet i referat. Det samme gælder omtalen af arbejdet i de 8 grupper; denne er baseret på de referater, som i sin tid blev aflagt på konferencen. Referenterne, hvis navne står ved teksterne, takkes hermed for deres indsats. Vi håber, at vort lille hæfte vil give læseren et fyldestgørende indtryk af den aktivitet, der udfoldede sig på Frederiksberg Slot i weekenden den 15. - 16. marts 1975.

Bibringer læsningen tidligere deltagere genkendelsens glæde og andre læsere lysten til at være med, når der afholdes en ny konference i 1977 - så er vort mål med denne lille tryksag helt og fuldt nået.

Det er mig en kær pligt at takke alle, der har været aktive i forbindelse med denne rapports udarbejdelse. En særlig tak vil jeg gerne rette til redaktionsudvalgets øvrige medlemmer, P.T.Cohrt, O.Hasselager og P. Pajhede Nielsen, der har trukket det tungeste læs. Desuden bør det nævnes, at vi uden velvilje fra Chefen for Hæren næppe havde kunnet overkomme denne udgivelse og da slet ikke i den foreliggende form.

F. Askgaard
Udvalgsformand.

INDHOLDSFORTEGNELSE.

Forord	1
Militærhistorisk Komité - Program	3
Velkomst.....	4
Militærhistoriens Stilling og Vilkår:	
Rigsarkivar, dr.phil. Joh. Hvidtfeldt	5
Hærchef, generalmajor A.C.B. Vegger	11
Orientering om Militærhistoriske Kilder i Arkiver, Biblioteker og på Museer:	
Museumsdirektør, dr.phil. A. Hoff	16
Oberstløjtnant J. Larsen, Chef for det Kgl. Garnisonsbibliotek	20
Rigsarkivar, dr.phil. Joh. Hvidtfeldt	22
Afslutningsdebat	27
 <u>Referater:</u>	
<u>A-grupper.</u>	
Teknik og taktik 1775-1918	30
Den danske flåde 1770-1870 og den sømilitære strategi	34
De væbnede styrkers placering i det danske sam- fund og deres egen sociale struktur	38
Modstandskampens (1940-45) militære betydning ...	44
<u>B-grupper.</u>	
Politik og strategi omkring de Slesvigske krige .	49
Krigen 1807-14. Samarbejdet mellem hær og flåde.	52
Beskrivelse af felttog og kamphandlinger - metode og formål, belyst ved slaget ved Lutter am Baren- berg	54
Vurdering og benyttelse af ikke-skriftlige kilder i militærhistorisk forskning	57
Deltagerliste	60
Litteraturliste	61

MILITÆRHISTORISK KONFERENCE 1975

arrangeredes af

MILITÆRHISTORISK KOMITÉ

der havde følgende sammensætning pr. 15. marts 1975

Formand: Rigsarkivar, dr.phil. Joh. Hvidtfeldt.

Næstformand: Oberstløjtnant K.V. Nielsen.

Sekretær: Cand.phil. Poul T. Cohrt.

Endvidere: Overinspektør, cand.mag. F. Askgaard.
Museumsleder, cand.mag. J.H.P. Barfod.
Stud.mag. C.C.C. v.Barnekow.
Arkivar, cand.mag. H.C. Bjerg.
Fuldmægtig, cand.jur. O. Hasselager.
Stud.mag. P. Pajhede Nielsen.
Major P.E. Helbo Pedersen.
Oberstløjtnant M. Vesterdal.

-----000-----

Konferencens program var:

Lørdag 0900-0930 Ankomst og registrering
0930-1030 Indledningsdebat: "Militærhistoriens Stilling og Vilkår".
1030-1230 A-grupperne arbejdede.
1230-1400 Frokost.
1400-1500 Omvisning på Slottet.
1500-1700 B-grupperne arbejdede.
1830- Middag og selskabeligt samvær.

Søndag 0900-1100 Grupperapporterne fremlagdes og diskuteredes.
1100-1200 Orientering om militærhistoriske kilder i arkiver, biblioteker og på muséer.
1200-1300 Frokost.
1300-1600 Fortsat debat om militærhistoriens vilkår i Danmark, også fremover.
Afslutning.

KAPITEL I

VELKOMST

Rigsarkivar, dr.phil. Joh. Hvidtfeldt:

På Militærhistorisk Komité's vegne bydes velkommen.

Baggrunden for Konferencen er at finde i de Historiestuderes møde på Historisk Institut 3. april 1974 over emnet: Hvor blev militærhistorien af? Et resultat af mødet var, at to grupper af militærhistorisk interesserede blev dannet - uafhængigt af hinanden. Militærhistorisk Kontaktudvalg ville udarbejde en militærhistoriens "Hvem Forsker Hvad", og en Militærhistorisk Komité ville søge at få afholdt en militærhistorisk konference. Komitéen blev efterhånden udvidet på forskellig måde, den blev på en måde et ad hoc-udvalg med denne ene opgave. I dette udvalg sidder både folk fra kontaktudvalget og fra den i 1968 oprettede Militærhistoriske Kommission, som især har til opgave at varetage de almindelige internationale forbindelser som en slags afdeling af Commission Internationale d'Histoire Militaire og med tilknytning til kommissionerne i de andre nordiske lande og til de forskellige militærhistoriske afdelinger i Norden. Det er også Kommissionens opgave at fremme militærhistorisk arbejde og forskning.

Komitéen er altså ikke udpeget af nogen institution.

Vi har påtaget os opgaven, fordi vi syntes, at tanken var rigtig. Vi fandt interesse for ideen i vide kredse, også indenfor forsvarrets ledelse, og Kommissionen har på flere møder drøftet Konferencen, og mange af dens medlemmer deltager i arbejdet som indledere og referenter.

Udvalget har ikke modtaget tilskud til Konferencens afholdelse, men det er alligevel vort håb, at budgetberegningerne kan holde stik, så det af de indbetalte konferencegebyrer vil være muligt at afholde udgifterne ved at få udgivet en rapport over Konferencen, med gengivelse af indledninger, referater af drøftelser etc.

KAPITEL II

MILITÆRHISTORIENS STILLING OG VILKÅR

Rigsarkivar, dr.phil. Joh. Hvidtfeldt:

En god ven i Norge sagde engang til mig: "Johan, du har én stor fejl, du er en jamand". Jeg skal ikke nægte, at i de sidste dage, da den forpligtelse, jeg for længere tid siden havde taget på mig: at indlede her sammen med general Vegger, om Militærhistoriens stilling og vilkår fra at være noget fjernt og derfor ikke særligt truende, blev noget nært og uafviseligt, har jeg sandet disse ord, fortrudt, at jeg ikke havde lært af dem. Jo mere jeg tankemæssigt arbejdede med den stillede opgave, jo mere måtte jeg erkende, at ikke blot min fortid, men også min konkrete viden om militærhistorie ikke gør det naturligt for mig at tale om dette emne her for en forsamling, hvoraf mange har helt andre forudsætninger end jeg for at belyse det.

Jeg blev kandidat med historie som hovedfag i 1932. Mine lærere på universitetet var Erik Arup, Aage Friis og Knud Fabricius. De to første var radikale, og det var så sandelig ikke militærhistoriske emner, som optog dem. Det er allerede fremhævet på mødet i Historisk Forening. Der kan ikke være tvivl om, at vi næsten alle fik - selvfølgelig ikke ved direkte påvirkning eller indoktrinering - den opfattelse, at militærhistorie ikke var noget, der havde større interesse for os som historikere. Det må dog føjes til, at jeg ikke tror, at dette kun skyldes de to radikale historikere, men at også det foregående slægtled, Edvard Holm, I.A. Fridericia og Kr. Erslev havde den samme holdning, når det gjaldt militærhistorien. Der kan vel ikke være tvivl om, at dette forhold har præget de universitetsuddannede historikere, faghistorikerne om man vil, og har bidraget til den kløft, der har været mellem historikere af fag og de officerer og andre, der har givet sig af med militærhistoriske studier. Der er uden tvivl ved at ske en ændring i dette forhold. Både blandt lærere og studerende er der en større interesse for militærhistorien og en erkendelse af, at den civile og den militære historiker må virke sammen, må kende hinandens problemer, ikke må sidde i to bure, hvorfra man knap kan råbe hinanden op. Når jeg i 1968 påtog mig at være formand i Militærhistorisk Kommission var en af grundene netop, at jeg mente, der her kunne skabes et fælles forum for civile og militære historikere. Mødet i De Historiestuderende og nu denne konference er vidnesbyrd om, at vi er ved at komme ud

af burene, jeg véd som civil historiker, at jeg kan lære meget om de militærhistoriske emner, jeg beskæftiger mig med, ved at læse behandlinger, skrevet af officerer, og det er mit indtryk, at mange officerer er af den opfattelse, at de også kan lære noget af os - og her tænker jeg ikke kun på metode og kildekritik, som jo er et af vore vigtigste redskaber i arbejdet.

Når man skal tale om et emne som militærhistorie, er det måske rigtigt at sige et par ord om, hvad man egentlig forstår ved dette ord. Historie vil jeg gerne definere - det er en grov definition - som beskæftigelsen med mennesket i fortiden, dets virke, dets levevilkår. Og med fortid mener jeg årtusinderne fra den ældste tid, da homo sapiens kan træffes på denne klode, og til i går. Arkæologi er for mig også historie.

Af praktiske grunde har vi været nødt til at dele beskæftigelsen med menneskets fortid op i særlige fag eller discipliner. Militærhistorien er en af dem. Men det er her helt væsentligt, at vi gør os klart, at en sådan inddeling sker af praktiske, arbejdsmæssige grunde, og at den ikke genspejler virkeligheden, fordi al historie er en enhed, hvor et utal af faktorer gør sig gældende.

I den korte redegørelse, der i mappen er givet for det emneområde, som Garnisonsbiblioteket arbejder med, opregnes: Sikkerhedspolitik, forsvarspolitik, historie, krigshistorie, hær- og afdelingshistorie, personalhistorie, strategi, taktik, guerillakrigsførelse, våben, materiel, uniformer, logistik, uddannelse, forsvaret i samfundet, lederskab eller management, konflikt og fredsforskning. Ingen vil benægte, at alle disse discipliner hører under militærhistorien, men ligeså klart er det, at mange af dem griber stærkt ind i hinanden, og at de først fuldt ud kan erkendes og forstås, når man gør sig dette helt klart.

Det at være specialist, er noget udmærket, noget nødvendigt, både ude i det arbejdende samfund, men også inden for forskningen, men det må ikke glemmes, at det er ikke nok at være specialist, man må se sit speciale i en større sammenhæng, som en del af et hele. Man behøver ikke at kende eller forstå alle sammenhænge - det er umuligt - og der er nok ikke så få, der har knækket halsen på historiske undersøgelser, fordi de ikke erkendte dette. Ligesom den civile og den militære historiker skal ud af burene, på samme måde skal eksperterne ud af deres bure.

Der tales idag så meget om tværfagligt arbejde. At man på forskellig måde er kommet igang med det, anser jeg for at være en af de store landvindinger indenfor det videnskabelige arbejde

i de sidste årtier. Jeg kan nævne et eneste eksempel, endda et tidligt. Da jeg, som vel egentlig er landbohistoriker - foruden også noget andet - i 1952 var med til at stifte Landbohistorisk Selskab, som det nu hedder, udpegede vi medlemskaren på en sådan måde, at en række forskellige discipliner blev repræsenteret, altså ikke blot landbohistorikere, men også filologer, især stednavneforskere, retshistorikere, etnologer, arkæologer, senere også geografer. Denne tværfaglige samarbejdsform har vist sig yderst frugtbar.

Vi skal ikke danne et Militærhistorisk Selskab. Der er allerede forskellige selskaber, der udsender udmærkede tidsskrifter, bl.a. Militært Tidsskrift, der udgives af Det Krigsvidenskabelige Selskab, som blev stiftet her på slottet i 1871, og Krigshistorisk Tidsskrift, for søetatens vedkommende det gamle hæderkronede Tidsskrift for Søvæsen, der udgives af Sø-Løjtnant-Selskabet fra 1784, og det unge Marinehistorisk Tidsskrift. Men det vil være ligeså klart, at det er ønskeligt - jeg vil næsten sige nødvendigt - at vi finder en form for et samvirke, så vi tværfagligt indenfor militærhistorien kan lære hinanden at kende og lære af hinanden, både gennem mere private meningsudvekslinger, men måske også på anden vis. Det er også af værdi, at amatørerne, der her som på andre forskningsområder ofte har ydet det fagligt fortrinlige, får mulighed for kontakt med fagmanden, folk fra universiteter og institutioner, officerer. Et møde som dette kan netop føre alle interesserede sammen, og det er da mit håb, at denne konference ikke bliver den første og den sidste. Det må blive et af de spørgsmål, der skal drøftes imorgen eftermiddag.

I 1947 blev jeg sendt til Berlin af Den parlamentariske Kommission sammen med min kollega dr. Harald Jørgensen. Opgaven var at gennemgå Det tyske udenrigsministeriums arkiv for at finde materiale til belysning af forholdene under besættelsen. I begyndelsen af 1948 kunne vi fortsætte undersøgelserne, denne gang for Rigsarkivet. Vor opgave var her at bearbejde Auswärtiges Amts arkiv tilbage til 1867. Jeg gennemgik her materialet fra den første verdenskrig. Jeg glemmer aldrig, da jeg gennem disse strengt hemmelige akter fik en viden, som vel ingen dansk dengang havde, om Tysklands planer i 1916 om at besætte Danmark. Det var den såkaldte Plan J. Det var med en åndeløs spænding, at jeg læste disse depecher, som afslørede de planer, der var udarbejdet for et angreb på Danmark. Baggrunden herfor var den tyske frygt for en engelsk landgang i Danmark, evt. et fremstød gennem Store Bælt mod

den nordtyske kyst. Drivende i planerne var den tyske marine, hvis øverstkommanderende i Østersøen var den prins Heinrich, kejserens broder, som altid, dengang og senere, hadede Danmark, hvilket han også klart viste i august 1914, da han gav ordre til at begynde udlægning af miner i Langelandsbæltet, inden han havde fået befaling hertil. Det var også ham, som i 1911 i Sønderborg sagde: "Hvor den tyske ørn en gang har slået sine kløer i, dér slipper den ikke igen".

Det kom til meget langtrukne forhandlinger om Fall J, og den tyske gesandt i Danmark grev Brockdorff-Rantzau, senere tysk udenrigsminister, blev inddraget i disse forhandlinger, der foregik på et meget højt plan mellem greven, udenrigsminister v. Jagow og det store hovedkvarter.

De undersøgelser, jeg før nævnte i Berlin, kunne i 1960 kompletteres ved gennemgang af akter om besættelsestiden i Admiralty, London, og i World War II Record Division i Alexandria, Va. Da de militære akter var returneret til Tyskland, hvor de først var i det militærhistoriske Forschungsamt i Freiburg, senere i Militärarchiv i samme by, anså jeg det at fortsætte undersøgelserne dér, for rigtigst både for at komplettere mit materiale fra London og Alexandria, men også for at klarlægge, hvad der i Freiburg kunne være af materiale til belysning af Danmarks forhold under første verdenskrig. Heldigvis er den tyske marines arkiver intakte, mens hærens arkivalier er gået tabt ved en brand i Potsdam. Undersøgelserne blev gennemført i årene 1967-70, og jeg blev assisteret af overarkivar Rambusch. På ny var det, som om jeg fornam historiens vingesus, da de mange aktpakker i enkeltheder fortalte om de enorme forberedelser, der var gjort til Danmarks besættelse. De var ligeså omfattende og vel mere omhyggelige end forberedelserne til Weserübung i 1940. Som Hitler den 2. april 1940 kunne trykke på den knap, som gav ordre til styrkerne, således kunne kejseren trykke på den knap, der gav ordre til invasion af Danmark. Ordren kom ikke. Det lykkedes Brockdorff-Rantzau at forhindre det, først og fremmest ved at overbevise de høje herrer om, at den danske udenrigsminister Erik Scavenius ikke ville indlade sig på handlinger, der var rettet mod Tyskland.

Jeg vil gerne her nævne en detalje fra de første forhandlinger om Fall J, et møde den 15. november 1916, som blev ledet af den tyske marinechef von Holtzendorff. Man drøftede besættelsen af Danmark. Der havde været tale om en beskydning af København fra søen. Holtzendorff udtalte, at der ikke var nogen lyst til at

beskyde København. Man vidste ikke, om der syd for København var 32 cm skyts. Admiral Hopman sagde: "Ved en beskydning af København må man på ethvert sted regne med reaktion. København er en stærk fæstning. Holtzendorf: Beskydning af København må altså stryges". (Dette er understreget). Jeg erkender, at det gav et helt ryk i mig. Jeg sendte en tanke til Hørup og hans ord fra 1883: Hvad skal det nytte? Og jeg måtte også tænke på undervisningen på Universitetet, hvor man knap hørte om Københavns befæstning, ikke fik nogen vejledning i den strategiske betydning af de store fæstningsværker, som vel nærmest dengang i 1920'erne i mange kredse blev betragtet som en lidt latterlig militær idé. Til slut kan jeg nævne, at befæstningen af Nordslesvig, Sicherungsstellung Nord, var nøje forbundet med, ja på en måde begyndelsen til Fall J. Endnu står der rester af den i Sønderjylland. Stillingen er for ganske nylig behandlet i Sønderjyske Månedsskrift af Ulrich Holstein.

Jeg har omtalt denne sag lidt mere udførligt, fordi dette materiale sammen med det uhyre omfattende arkivstof om Weserübung Nord og Süd, som blev samlet i 1960 og 1967-70, har åbnet mine øjne for militærhistoriens store betydning og dermed forklarer, at jeg har vovet mig ud på den her galej.

Men hertil kommer - og det er selvfølgelig det vigtigste - at Fall J og de mange forskellige forhold i forbindelse hermed belyser en del spørgsmål, der har relation til militærhistoriens stilling og dernæst konkretiserer nogle af de problemer, jeg nævnte før.

Først vil jeg nævne det internationale aspekt. Når der bliver tale om Fall J er det jo et internationalt problem, Danmark her bliver involveret i. Det er ikke blot et spørgsmål om forholdet mellem Danmark og Tyskland, men man forstår det ikke, hvis man ikke kender hele krigssituationen dengang i 1916, de allieredes stærke stilling og Tysklands svækkede position. Man kunne fristes til her også at nævne Lord Fishers og Winston Churchills tidligere tanker om den engelske flådes angreb på Nordtyskland og ind i Østersøen. Fall J er et udmærket eksempel til at belyse, at militærhistorie er international; når det gælder krig, er den det ifølge sagens natur, men den er det også på mange andre områder, f.eks. den militære teknik, men også til en vis grad, når det gælder strategiske og taktiske ideer. Man kunne også nævne "modstandskamp". Fornylig var der i tyske blade udførlige redegørelser for Bader-Meinhof-bandens organisation og fremgangsmåde. Man syntes næsten, at de i alle enkeltheder må have bygget på erfaring om de kampmetoder, som den danske modstandsbevægelse havde udviklet. Der er da også steder uden for Danmark, hvor man stærkt har interesseret sig for visse

sider af den danske modstandsbevægelses og SOE.s virke.

Vi har drøftet problemet dansk og internationalt under tilrettelæggelsen af konferencen. Der var enighed om, at ikke kun danske forhold skulle behandles her. Det forekommer mig at være væsentligt, at den, der beskæftiger sig med militærhistorie, gør sig klart, at han må undgå at lukke sig inde i, hvad man måske kunne kalde et "nationalt bur", kun at interessere sig for sit eget lands forhold. Få steder er det som her nødvendigt at være internationalt orienteret.

Fall J er også et fortræffeligt eksempel på, hvorledes mange sider af historien griber ind i hinanden: de militære overvejelser i Tyskland, den politiske stilling i Danmark, Scavenius, regeringens position, kongens støtte til Scavenius i hans politik overfor Tyskland. Københavns befæstning var da også et spørgsmål, der på det dybeste greb ind i Danmarks almindelige politiske historie. Men her er også tale om begivenheder, der er nær knyttet til strategiske overvejelser og konceptioner, og spørgsmålet om faren ved en beskydning af København må vel snarere komme ind under taktiske overvejelser, mens problemet kamp mellem landbefæstning kontra krigsskibe i høj grad berører og belyser det tekniske.

Fall J fører mig også over i problemet Militærhistoriens vilkår. Hvis man på udtømmende og tilfredsstillende måde skal trænge ned i et så stort emne, hvor materialet er så omfattende og aspekterne så mangfoldige, så må der blive tale om et arbejde, der udføres efter en forskningsplan. For en forsker, der har full-time job, vil det næppe være muligt at løse så store opgaver som denne inden for en vis rimelig tid. Selv for den, der som arkivar har en arbejdstid, hvoraf en del er beregnet til forskning, kan det vel være svært nok at få gennemført et så omfattende forskningsarbejde inden for en rimelig arbejdstids længde. Der er flere fonde, der støtter forskning, især Carlsbergfondet og Forskningsrådene. Det er mit indtryk, at i hvert fald det Humanistiske Forskningsråd, når det drejer sig om bevillinger til orlov for forskere, er ret velvilligt, når der er tale om et fuldt udarbejdet forskningsforslag. Her et lille hjertesuk: det ville være af betydning, om der til institutionerne - de civile eller de militære - var knyttet egentlige forskerstillinger. Generalstabens krigshistoriske arbejder står her som det lysende forbillede fra fortidens, denne institution var baggrunden for de forbilledlige værker af Rockstroh, Jens Johansen og for den sags skyld også Johan Nordentoft. Og vi sender en venlig tanke til Sverige, hvor den Militärhistoriska Delegation har et beløb på 100.000 kr. til rådighed til stipendier,

og hvor der af særlige fondsmidler også er betydelige midler, der kan gives til en mere omfattende projektforskning. Mange vil kende SUAV, Sverige under andre verdenskriget. Nævnes kunne også Carl X Gustav-studierne, hvis bind 6 er Finn Askgaards imponerende værk Kampen om Østersøen 1654-60, der blev udsendt sidste år. Hertil kommer, at Sverige i over 20 år har kunnet udsende et fortrinligt og værdifuldt militærhistorisk tidsskrift *Aktuellt och Historisk*, som vi så sandelig også kan misunde vore fagfæller på den anden side Sundet. Et hefte er lige kommet med artiklen: *Militærhistorie*. Hvad er det?

Når det drejer sig om værker, der ikke vil kunne få støtte, til udarbejdelse eller til trykning, fra de store videnskabelige fonds, er vilkårene ikke for lyse. Dog vil jeg gerne gøre opmærksom på, at der er andre mindre fonds, som godt vil give støtte til f.eks. rejser i marken eller til arkiver, i beskedent omfang også til trykning. Jeg er selv direktør i et af dem, Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, vi kan give og har givet hjælp til militærhistoriske arbejder, men midlerne er nu engang beskedne.

Den almindelige situation, når det gælder understøttelse af statsmidler, er i dag så sort, som den kan være. Men engang kommer der vel lysere tider, så der bliver muligheder for i større udstrækning at få støtte til større forskningsarbejder, evt. gennem institutionsforskning, til trykning af værker, der ikke kan indgå i de bestående tidsskrifter, og iøvrigt til udvidelse af disse tidsskrifter, evt. til endnu et tidsskrift med det svenske som model. I øjeblikket må vi, når vi ser realistisk på situationen, nok nøjes med at finde trøst i et: efter mørke kommer lys!

Generalmajor Vegger:

Tak for den gestus, der vises forsvaret ved at man overlader kostbare minutter af denne konferences tid til en indleder i uniform.

Da vi den 18/9 - nogen af os - mødtes i Kastellet, beskæftigede jeg mig i mit indlæg med praktiske problemer, såsom en oversigt over de militærhistoriske arbejder, der fra forsvarets side var præsteret eller påbegyndt i dette århundrede, de vilkår hvorunder vi i dag arbejder, de hjælpemidler vi har til rådighed og de områder, hvor vi på en eller anden måde kan hjælpe denne forsamling.

Disse oplysninger har jeg stadig parate.

I dag vil jeg gerne bruge min tid til at forklare, hvorfor vi i forsvaret hilser de anstrengelser velkomne, som nu manifesterer

sig i denne indledende konference, hvor militære historieinteresserede og civile historikere er bragt sammen.

Jeg skal vel vogte mig for at løfte fingeren for denne forsamling. Jeg har netop haft lejlighed til at gennemse referatet fra den diskussion om Militærhistorisk Forskning, som gennemførtes den 3/4 1974 på Historisk Institut, og meget nyt til de udmærkede og klare indlæg, som prægede denne diskussion, kan jeg da heller ikke tilføje.

Hvad jeg har gjort er at sammenstille nogle indtryk fra diverse historikers værker og nogle af mine egne observationer.

Gennem de tidligste historieskrivere (Herodot, Thukydid, Xenophon) skabtes der en udvikling af den almindelige opfattelse af krig og krigens fremstilling i skrift og tale.

De erkendte i virkeligheden alle, at organiseret vold er politisk i sin substans og under indflydelse fra mange sociale og andre betingelser, som det er nødvendigt at kende for at forstå krigen.

I realiteten var der ingen militærhistorie, adskilt fra al anden historie, for militære begivenheder var en uadskillelig del af historien og blev af historikerne behandlet som sådan.

Det var først i relativt nyere tid, at militærhistorien begyndte at blive defineret som noget adskilt fra almindelig historie.

Det skete, fordi historikerne begyndte at tænke anderledes. I stedet for blot at registrere begivenhederne rundt om de forskellige herskere og disses hof og krigere, blev historikeren efterhånden interesseret i den almindelige soldat. Hertil kommer så i de sidste 150 år udviklingen af den totale krig, begyndende med den franske revolution med dens *levé en masse*. Krig blev nu så bekostelig og så udmattende, at nationerne kun med mellemrum kunne kaste sig ud i den.

Med udviklingen fulgte også, at historikerne primært kastede sig over fredstid, og krigene blev udeladt af den almindelige historie. Det var helt normalt for historielærerne på den tid at gennemgå årsagerne til en krig - springe selve krigen over og derefter beskæftige sig med fredsslutningens politiske, økonomiske, sociale og intellektuelle resultater.

Politik og strategi under krigen, ligesom selve krigsførelsen, syntes uden interesse, selv om krigens politik, strategi og succes eller fiasko på slagmarken dikterede formen af efterkrigstidens verden.

Efterhånden som de akademiske historikere betragtede studiet

af krig som nytteløst, blev politisk, social, økonomisk og intellektuel historie adskilt og indbåset.

Hver underdisciplin havde sine specialister, men militærhistorie blev forvist til sidekulisserne. Den militære historieskrivning blev overladt til officerer, og ved indgangen til det 20. århundrede manglede disse officerer ofte den akademiske baggrund, der måtte anses for nødvendig for at gøre den militære historieskrivning akademisk acceptabel.

Militærhistorie viste derfor tendens til at blive til beretninger om slag og felttog af interesse primært for militærpersoner.

En af afarterne af denne form for historieskrivning betegnes nu og da som militærhistoriens "Tromme- og Fanfareskole", der lægger vægten på heldåd og berømmelse, mere for at inspirere på en romantisk basis end for at berette sandheden.

Denne tradition fortsættes i nogen grad i regiments- og korps-historie, hvor visse følelser og anskuelser stimuleres, og hvor udvalget sjældent dvæler for længe ved de negative sider. Man kan vel med nogen retfærdiggørelse sige, at formålet er mere at vise soldaten, hvordan han bør optræde i kamp end at fortælle, hvordan hans forgængere egentlig optrådte.

Den anden form for militær historieskrivning, som jeg vil omtale, havde at gøre med den videnskabelige udvikling i det 19. århundrede. Ordet "militær" fik en snævrere, mere specialiseret betydning. Efterhånden som den militære profession krævede mere og mere specialviden - og uddannelse, fjernedes officeren mere og mere fra den civile politikers begrebsverden. Officeren var ikke længere led i politikens udvikling. Han eksisterede for at udføre ordrer, når konflikten begyndte.

Fra ca. 1870 blev det i Europa koutume, at man udnyttede militærhistorie som hjælp til at perfektionere eller skabe taktiske doktriner, udgået vel egentlig fra Tyskland. Kulminationen på dette område kom med talrige publikationer i Frankrig, skrevet af officerer, omhandlende i minutiøse detaljer slagene ved Frankrigs grænser i I VK første dage.

Herefter starter imidlertid en udvikling, der er mindre slagpladsorienteret og mere arbejder med generel historisk baggrund.

Quincy Wright ved Chicagos Universitet er en af foregangsmændene i denne periode. Han viste akademikerne, at krig ikke længere kunne betragtes som noget abnormt eller som noget, der lå uden for

livet i den bredeste forstand. Militære problemer er reelle problemer indenfor den akademiske opfattelse af tilværelsen.

Resultatet er blevet, at krig er blevet integreret i Historie. Eftersom en krig ikke finder sted i et vakuum, men er en begivenhed, der skabes og konditioneres af større historiske kræfter, så reflekterer krigens udfald ikke blot de deltagendes tapperhed og kunnen, men også de engagerede samfunds organisation og indsats.

I denne kontekst har militærhistorie bl.a. pådraget sig den økonomiske historikers interesse og efter II VK har mange historiske værker set dagens lys, som har forladt det tidligere snævre synspunkt. Militærhistorie i dag er ligeså vidtfavnende og dybtgående som almindelig historie.

Et tilbundsgående studie af krigen omfatter ikke blot Føringsen, Slagene, Felttogsproblemer, Forsyningsituation, Strategien, men også den politiske ledelse og de sociale, økonomiske, intellektuelle og andre kræfter.

F.eks. kan krigen i Vietnam næppe vurderes alene på basis af de militære operationer.

Militærhistoriens bredere ramme var næppe tidligere af særlig interesse for de fleste professionelle officerer, men med Joint Chiefs of Staff under II VK ændrede dette forhold sig i hvert fald, idet de altid vurderede de militære engagementers politiske og økonomiske konsekvenser, der næsten altid blev reflekteret i deres forslag.

I dag er der på højeste trin i regeringsmaskinerierne ingen synlig adskillelse. Politik som helhed er ikke enten helt civil eller helt militær. Den kommer naturligvis til udførelse gennem de højeste politiske autoriteter, men den sammensættes af bidrag fra alle officielle myndigheder i samfundet, incl. de militære.

Følgelig har den militære rådgivning ændret karakter og er til tider svær at afgrænse.

Mon ikke general Haigs tilstedeværelse i Nixon-administrationen er et godt eksempel på denne udvikling.

Denne udvikling medfører ikke alene, at officerskorpsets højeste chefer - dem der normalt er rådgivende - må anskue problemerne i en meget bredere sammenhæng end tidligere, men også at den unge officer under uddannelse må orienteres i denne retning. Han må studere historie i den bredeste betydning for at kunne løse de opgaver, som en gang med tiden falder på ham.

Og her er vi så i dag.

Officeren er bruger af historisk materiale i bredeste forstand, det materiale, som De frembringer.

Han er også - eller vil i hvert fald gerne være - bidragyder. På dette sidste område har han længe haft og har dårlige vilkår, bl.a. i form af næsten totalt forsvundne pengemidler fra politiske bevillingsmyndigheder.

Det er imidlertid mit håb, at denne Konference og forhåbentlig følgende lignende konferencer, kan bidrage til

- dels at etablere et meget nærmere forståelsesforhold mellem den militære bruger og den producerende historiker og
- dels at råbe så højt gevalt, at det forhåbentlig lykkes at få vore politiske chefer i tale og atter få midler til at støtte de officerer, der gerne vil dyrke den militære historie,

alt med det formål at gøre os og vore efterfølgere dygtigere - i form af mere viden og erfaring - til at løse vore opgaver.

KAPITEL III

ORIENTERING OM MILITÆRHISTORISKE KILDER
I ARKIVER, BIBLIOTEKER OG PÅ MUSEERMuseumsdirektør, dr.phil. A. Hoff:

De museer, der her kan være tale om, er i første række de militære: Tøjhusmuseet, Orlogsmuseet og vel også Museet for Danmarks Frihedskamp, der alle er almindelige, offentligt tilgængelige museer. Dertil kommer så to ikke direkte tilgængelige samlinger, nemlig Søværnets historiske Samling og Flyvevåbnets historiske Samling. Endelig er der et par regiments- eller garnisonsmuseer.

I anden række kommer de civile historiske museer, Nationalmuseet, Frederiksborgmuseet og Rosenborg-samlingerne, i et vist omfang også visse provinsmuseer.

Hvad kan disse museer så byde på? Generelt kan det sammenfattes således, at de har 1) museumsgenstande, 2) kartoteker og inventarer, og 3) fotoarkiver, samlinger af tegninger o.lign. og som oftest større eller mindre specialbogsamlinger.

I det følgende skal nævnes lidt mere om de enkelte museers indhold, i den ovennævnte orden.

Tøjhusmuseet, opstillet i Chr. IV's gamle arsenalbygning, der i sig selv er en militærhistorisk kilde, og med magasin i det næsten lige så gamle Bryghus, har som formål 1) at samle på våben m.m. fra den vesterlandske kultur, og 2) at illustrere det danske forsvars, specielt den danske hærs historie. Som tidsgrænse nedad satte gamle Chr. Jürgensen Thomsen, som jo i det hele taget lagde grundlinjerne for de danske museer, fremkomsten af ildskydevåben, d.v.s. omkring 1400.

Museets samlinger er organiseret i 4 afdelinger, de egentlige våbenafdelinger håndskydevåben, blankvåben og artilleri, samt en 4. afdeling, der omfatter uniformer, faner, militær udrustning og meget mere. På alle disse områder er museet internationalt set meget højt placeret, både i kvantitativ og kvalitativ henseende. Og ikke mindst med hensyn til proveniens. Som det vil være de fleste af mine tilhørere bekendt, spiller proveniens en ganske afgørende rolle for en museumsgenstands værdi som historisk kilde.

Alle disse samlinger omfatter både danske og udenlandske ting, danske her forstået både som genstande fremstillet i Danmark og som

genstande indført til brug i det danske forsvar. Nogle af samlingerne har rod langt tilbage i tiden, i det kgl. og det hertugelige gottorpske rustkammer eller i forskellige militære prøvesamlinger, eller er simpelthen genstande, der er "aflejret" på stedet, mens andre, især nyere genstande er indsamlet systematisk, f.eks. bilag til diplomatiske indberetninger eller udsendte specialisters rejseberetninger. Både efter 1. og 2. Verdenskrig har museet gennem store bytter indsamlet håndvåben, uniformer og udrustning (ned til de mindste detaljer: sytråd, tandbørste) fra en række krigsførende stater.

Som hovedregel er disse samlinger, især våbenafdelingerne fællesværns, d.v.s. at vi har genstande både fra Hæren, Søværnet og Flyvevåbnet. Derimod er der specielle områder for Søværn og Flyvevåben, som Tøjhusmuseet enten ikke eller kun i ringere grad har genstande fra. Det gælder for Søværnet skibsmodeller og forskellige nautiske genstandsgrupper, for Flyvevåbnet en række tekniske genstande (mens vi derimod har modeller af danske militære fly).

To betydelige specialsamlinger af ren hær-karakter er museets telegraf- og telefonsamling og en samling ingeniørmateriel, herunder lidt ABC-materiel.

Udover den genstandsmængde, museet allerede har, forøges samlingerne systematisk derved, at der ved en Kundgørelse for Hæren fra 1943 er pålagt Hærens materielanskaffende myndigheder at tilbyde et eksemplar af hver genstand, der er indført i Hæren, til museet. Dette dog med ganske enkelte undtagelser, hovedsageligt meget store eller meget kostbare genstande, hvor man forhandler sig frem. For de to andre værnsgrene er der ikke denne direkte afleveringspligt, men museet modtager dog også herfra betydelige genstandsmængder, ikke mindst af uniformer og personlig udrustning og bevæbning.

For en ordens skyld skal endnu blot tilføjes, at Tøjhusmuseets håndvåbenafdelinger også omfatter våben af ikke-militær karakter.

Så meget om genstandene. Til alt dette materiel svarer kartoteksgrupper, normalt med to eller flere indgangsværdier. Hvad disse kartoteker kan meddele af oplysninger om genstandene, er naturligvis lidt skiftende, men som minimum kan siges, at museet praktisk talt altid er istand til at oplyse om oprindelsessted og -tid samt om genstandenes anvendelse. Nært knyttet hertil er museets fotografiske arkiv, der ikke blot rummer fotos af egne gen-

stande - desværre langt fra alle vore genstande, men vi gør gode fremskridt - men også en del fotos af tilsvarende genstande i andre museer. Endvidere en samling fotografiske plader fra HtK af materiel fra tiden før 2. Verdenskrig, omkring 6.000 plader. Tilsvarende ejer museet artilleriets gamle tegnearkiv med omkring 8.000 tegninger, væsentligst af skyts m.v. fra de sidste 300 år, samt HtK's tegningsarkiv over de dér fabrikerede genstande, andre 10.000 tegninger. Det store antal skyldes, at der ofte til et mere kompliceret våben kunne være i hundredvis af enkelttegninger.

Orlogsmuseet, der har til huse i Nicolai kirkebygning, omfatter dels genstande, der er stillet til rådighed af Søværnet, dels genstande, der direkte er erhvervet til museet. Blandt de førstnævnte må især nævnes den prægtige samling af skibsmodeller, den ældste forestillende orlogsskibet "Anna Sophia", søsat 1669, de nyeste helt fra vor egen tid. I denne forbindelse kan nævnes, at de senest byggede modeller ikke alene forestiller moderne skibe, men også sejlskibe, således den pragtfulde model af orlogsskibet "Sophia Amalia" fra 1650, bygget 1947-56 af modellør Werge på basis af undersøgelser af orlogskaptajn Holck. Af de direkte til museet forærede større genstande kan nævnes en kongechalup, foræret af kong Frederik IX samt forskellige vråfund. Udover modellerne omfatter Orlogsmuseet marinevåben, uniformer og forskellige maritime genstande fra den danske flåde.

Af hjælpemidler råder museet over en betydelig billedsamling, et genstandskartotek over de i museet udstillede eller opmagasinerede genstande og endelig den såkaldte "Marinehistorisk registratur", et vældigt kartotek omfattende kildehenvisningsregister, fartøjs- og personregister, emnekartoteker, fotografisamling samt en avisklipsamling.

Frihedsmuseet, der er en afdeling under Nationalmuseet og har til huse i en dertil opført bygning på Esplanaden, rummer genstande af alle grupper til belysning af besættelsestiden. Af militærhistorisk interesse er her først og fremmest modstandsbevægelsens våben, meddelelses- og sprængningsmateriel. Også her støttes genstandsmaterialet af en meget betydelig billed- og dokumentssamling og et genstandskartotek.

Af de ikke offentligt tilgængelige samlinger er Søværnets historiske Samling nok den største, med omkring 30.000 genstande, hvoraf dog en betydelig del er, hvad man på Tøjhusmuseet kalder beholdningsgenstande, våben man har en beholdning af, i modsætning til de enkeltstående egentlige museumsgenstande. Af disse er der

dog et betydeligt antal, f.eks. omkring 50 kanoner, store samlinger af tilbehør, marinens håndvåben og uniformer, nautiske genstande m.m. Denne del af samlingen er opstillet i museums-magasinet i Bohlendach-huset på Holmen.

Flyvevåbnets historiske samlinger har til huse på flyvestation Værløse og omfatter en stor samling våben, instrumenter og andre aeronautiske genstande samt nogle hele fly. Desuden findes her det centrale oplysnings- og billedarkiv vedrørende dansk militær flyvning. Disse samlinger vil indgå i det oprettede, men endnu ikke etablerede Danmarks Flyvemuseum, som søges realiseret på dansk flyvnings oprindelige hjemsted på Kløvermarken på Amager. Museet ejer en hel del, mest civile, fly, hvoraf flere er udlånt til udstillingen på Egeskov. Også store dele af Tøjhusmuseets flymateriel vil til sin tid overgå til Danmarks Flyvemuseum.

Blandt de civile historiske museer må først nævnes Nationalmuseet. For tiden indtil 1400 er det her, man skal søge genstande, der illustrerer danske militære forhold, mens det militære for senere perioders vedkommende kun har sat sig spredte spor i museets samlinger. Man kan dog f.eks. nævne skattefund, hvis samlede placering måske fortæller noget om fjendens marchveje og den trussel, fjendtlige invasioner betød i forskellige perioder.

Frederiksborg og Rosenborg har mest betydning ved i disse museer værende samtidige billeder af krigshistoriske begivenheder. Fra Frederiksborg kan eksempelvis nævnes Claus a Møinichens billeder fra den Skånske krig og de mange fortrinlige reportagebilleder fra de Slesvigske krige, fra Rosenborg de interessante stuklofter i Riddersalen med fremstilling af Landmilitsets oprettelse og for begge samlinger naturligvis de mange militære portrætter. Også i provinsmuseerne kan man finde militaria. I almindelighed er det ikke store sager, men der er dog flere steder gode samlinger fra besættelsestiden, og desuden har museet på Koldinghus en specialsamling vedrørende treårskrigen, mens Sønderborg Slot særlig har interesseret sig for 1864 og bl.a. har en udmærket samling af fjendens uniformer fra denne krig.

Egentlige regimentsmuseer findes kun i ringe grad i Danmark, i modsætning til f.eks. Sverige eller England. Man kan dog nævne Dragonmuseet i Holstebro og Garnisonsmuseet i Viborg, som begge er offentligt tilgængelige samlinger, endnu kun små, men med en

del materiale af lokalt indsamlet karakter. Endvidere findes der i officersmesserne ved adskillige regimenter større eller mindre samlinger, hvortil der normalt ikke er offentlig adgang.

Endelig kunne man her medtage en kildegruppe, som ellers ikke ville blive berørt ved denne konference, nemlig de jordfæstede militærhistoriske kilder, altså militære bygningsværker, skanser og lignende. Lad mig nævne fra ældre tid Dannevirke, Trelleborg, alle vore mange middelalderlige voldsteder, 1500-årenes forsvarsherregårde, Kronborg, Kastellet, Chr. V's forsvarstårne i Frederikshavn, Rønne og på Christiansø, de utallige skanseanlæg fra Kanonbådskrigen, Københavns Vestenceinte og de dertil hørende forter og tilsidst i denne række resterne af tyskernes befæstninger på Jyllands vestkyst. Og dertil de kasernebygninger, tøjhuse, militære sygehuse o.s.v., der endnu findes rundt om, mange af dem forlængst overgået til civilt brug.

Kildeværdien af disse monumenter er stærkt svingende, alt efter hvor intakte de er, men ved et kritisk studium vil de kunne bidrage meget til forståelse af militære forhold såvel i fjerne som i helt nye tider.

Og det samme kan jo i virkeligheden siges om alle de kilder, museerne byder den militærhistoriske forskning. Men det er ikke noget, man får forærende. Der skal et arbejde til, for at få viden ud af dette materiale. Tit et besværligt og langsommeligt arbejde. Men til gengæld kan det give rige frugter.

Oberstløjtnant J. Larsen:

Jeg skal give en kort orientering om de militære biblioteker - Marinens Bibliotek, Flyvevåbnets Bibliotek og Det kgl. Garnisonsbibliotek.

Hensigten er at fortælle, at bibliotekerne eksisterer, hvor de er, og hvordan der kan drages nytte af dem. Mange af de tilstedeværende kender vi som lånere, men vi konstaterer dog ikke sjældent, at mange ikke er klar over, at de militære biblioteker er offentlige biblioteker, hvor alle kan låne. Det er imidlertid vor pligt at gøre opmærksom på vor eksistens og tilbyde vor service. Denne orientering skal være et led i vor virksomhed i denne retning.

Allerede i 1927 konstateredes det i betænkningen om de videnskabelige biblioteker, at nogle biblioteker, bl.a. de militære, havde fået en så dominerende stilling med hensyn til deres emne-

områder, at de måtte betragtes som hovedbiblioteker. Denne betænkning, der er den eneste "lov" for de videnskabelige biblioteker, bestræber vi os for at leve op til ved at søge at anskaffe al væsentlig litteratur inden for vort område, bevare den for eftertiden og låne den ud. Forpligtelsen gælder især den udenlandske litteratur, idet al dansk litteratur jo findes på Det kgl. Bibliotek, som i øvrigt også har megen udenlandsk militærlitteratur. De militære biblioteker anskaffer dog også dansk militærlitteratur.

De tre militære biblioteker er som sagt hovedbiblioteker - og er tillige centralbiblioteker for Hæren, Søværnet og Flyvevåbnet, idet der findes større eller mindre håndbiblioteker ved de militære tjenestesteder og især ved de større stabe og skoler.

I konferencemapperne er indlagt en række praktiske oplysninger om de militære biblioteker. Kommer De til Marinens Bibliotek eller Det kgl. Garnisonsbibliotek, kan De få de ønskede bøger med Dem med det samme. Er De udenbys og ikke kendt af bibliotekerne, rekvirerer De bøgerne gennem et bibliotek. Flyvevåbnets Bibliotek udlåner gennem folkebibliotekerne, men man er også der velkommen til at lede på hylderne, hvis man begiver sig til Jonstrup ved Værløse.

Om de emner, inden for hvilke vi anskaffer litteratur, vil jeg sige, at der gradvis har fundet en udvidelse sted, hvilket bl.a. har relation til den modernisering af officersuddannelsen, der har fundet sted, og som må følges op med den nødvendige faglitteratur ikke blot om det danske samfund og forsvarets placering i dette, men også om udenrigs-, sikkerheds- og forsvarspolitiske spørgsmål, om ledelsesfunktioner, om krigens årsager o.s.v.

Vi har konstateret lighedspunkter imellem de hovedopgaver, der løses af stud.mag.er og officerer på henholdsvis Universitetet og Forsvarsakademiet.

Der er samlet litteratur i mange år i de militære biblioteker - i Marinens Bibliotek siden 1765, i Garnisonsbiblioteket siden 1785. Flyvevåbnets Bibliotek er af gode grunde yngre. De tre militære biblioteker råder tilsammen over mere end 150.000 bøger og holder over 350 tidsskrifter. Udlånet er i stærk stigen i disse år.

Som det er nævnt i konferencematerialet, giver vi meddelelse om tilgået litteratur i henholdsvis "NYT fra Det kgl. Garnisonsbibliotek", "Tidsskrift for Søværnen" og en kvartalsliste fra Flyvevåbnets Bibliotek. Disse kan også ses på centralbibliotekerne

og de videnskabelige biblioteker. Marinens Bibliotek udgiver tillige femårskataloger, senest i 1972.

Takket være translatør P.I. Liebe og arkivassistent E. Borgstrøm har det været muligt for Garnisonsbiblioteket at udgive en række specialbibliografier over dansk hær- og afdelingshistorie, frivillige korps og borgervæbninger og dansk krigshistorie (også søkrig). Flere sådanne arbejder er igang, bl.a. om ældre dansk krigshistorie.

Jeg har ikke ment at burde remse titler op som illustration til denne orientering, men vil hellere sige: Har De en særlig interesse eller en opgave, så kom og tal med de militære biblioteker. Vi kan sandsynligvis hjælpe med litteratur.

Rigsarkivar, dr.phil. Joh. Hvidtfeldt:

Når det drejer sig om militærhistorisk materiale i arkiver, er forskeren i den heldige situation, at de arkiver, der rummer det egentlige militærhistoriske materiale, alle findes i statens arkiver, eller helt nøjagtigt i de arkiver, der hører under det danske arkivvæsen i henhold til den lov af 1889, som er grundlaget for arkivvæsenets organisation af idag. Ved denne lov blev der oprettet et hovedarkiv, det, der nu kaldes Rigsarkivet, og som omfatter kongehusets arkiver, den statslige centralforvaltnings arkiver - de civile såvel som de militære - og private personers og institutioners arkiver. Hertil kom så provinsarkiverne, nu landsarkiverne, hvori den lokale statsforvaltnings og kommunernes arkiver indgår. Rigsarkivaren blev chef for det samlede arkivvæsen.

Fra gammel tid var der et særligt arkiv for de militære kollegiers arkiver og afdelingsarkiverne under hæren, landetaten, som det hed i ældre tid. Det benævntes til 1848 Generalkommissariatskollegiets arkiv, derefter Krigsministeriets arkiv, fra 1921 Hærens Arkiv. 50 år senere overgik arkivet fra Forsvarsministeriet til Ministeriet for kulturelle anliggender og blev derved en del af Rigsarkivet, hvor det nu er dette arkivs tredje afdeling, stadig med betegnelsen Hærens Arkiv. Ved kgl. resolution af 20. januar 1972 er det fastlagt, at afdelingen "varetager samarbejdet med og modtager afleveringer fra afdelinger, korps og militære institutioner under Forsvarsministeriet og fører tilsyn med disse". Fra 1. januar d.å. er det Hærens Arkiv, som vel egentlig burde hedde Forsvarets Arkiv, der modtager afleveringer fra de militære afdelinger, herunder også marinens afdelinger, og

arkivet er sagsbehandler i spørgsmål om kassationer i disse arkiver. Arkiverne fra den militære centralforvaltning, før 1848 de militære kollegier, fra 1848 Krigsministeriet og Marineministeriet, efter 1950 Forsvarsministeriet, hører stadig under Første Afdeling, der omfatter de ældre arkiver, især fra tiden før 1848, og Anden Afdeling, der rummer de nyere arkiver.

De, der skal benytte arkiver til studier i dansk militærhistorie, er således i den heldige situation, at disse arkiver stort set findes i Rigsarkivet, under samme tag. I landsarkiverne er der først og fremmest materiale om udskrivningen, især lægdsruller, fra ældre tid i godsarkiverne, derefter i amtsarkiverne, senere i udskrivningskredsens arkiver.

Hærens Arkiv omfatter de af hærens og flyvevåbnets afdelingsarkiver, fra den højeste enhed til den mindste, der har været arkivskabende. Den kendte militærhistoriker Knud Rockstroh, der var hærarkivar fra 1921-1930, har i Fortid og Nutid II, 1919, givet en udmærket oversigt over de væsentlige dele af arkivets indhold. Den er meget kort og meget klar. Mere udførlig og mindre overskuelig, men med mange værdifulde enkeltoplysninger er Carl von Kohls bog Hærens Arkiv fra 1946.

Materialet i Hærens Arkiv har altid været stærkt benyttet til personalhistoriske undersøgelser, og der er her et væld af oplysninger ikke blot om officerer og underofficerer, men også om de menige soldater. En god oversigt over det personalhistoriske materiale er givet i Albert Fabritius og Harald Hatts Håndbog i Slægtsforskning, 3. udgave, 1963.

Som i andre arkiver i Danmark og i udlandet er arkivalierne i Hærens Arkiv ordnet efter proveniensprincippet, dvs. efter de institutioner, hvor de er blevet til. Hærens Arkiv består således af et meget stort antal enkeltarkiver, fra afdelingerne, batailloner og regimenter, til de højeste stabe. Her er også arkiver fra kommandantskaberne og de enkelte korps, Ingeniørkorpset for kun at nævne et enkelt. Sidste år udgav RA en fortegnelse over de ældre dele af dette værdifulde arkiv i Foreløbige Arkivregistraturer nr.7 ved oberstløjtnant Larsen. I Hærens Arkiv er der også arkiver fra borgervæbninger, de særlige korps, skoler, lazaretter, stokhuse eller slavehuse og andre fængsler i fæstningerne rundt om i landet, gendarmerier, også de blå, krigsfangelejre m.m. Af mere almindelig militærhistorisk interesse er generaladjutantens arkiv fra 1848, krigsarkiverne med feltarkiver, især fra de to slesvigske krige, men også fra krigen mod England og Auxiliærkorpset. Hærens arkiver rummer desuden et betydeligt antal privatarkiver; mange af dem er

vokset frem af den enkelte persons tjenstlige virksomhed, mens andre er af mere privat karakter og rummer erindringer, dagbøger m.m. En stor og værdifuld kortsamling omfatter en del kort, som proveniensmæssigt hører hjemme i de enkelte arkiver. Den betydelige manuskriptsamling er ligeledes af værdi, og hertil slutter sig et omfattende materiale af krigshistoriske samlinger, militære personportrætter og en mindre segl- og medaillesamling.

Arkivet råder over en del hjælpemidler, ikke mindst til at finde frem til de personalhistoriske oplysninger i arkivalierne. Hertil kommer - og det er af meget stor betydning for enhver benyttelse af arkivet: over de lidt ældre dele af arkivet er der som regel udmærkede registraturer, altså fortegnelser over indholdet af de enkelte arkiver.

Den centrale militære forvaltnings arkiver findes i Rigsarkivet. Fra tiden før kollegiestyrets indførelse 1660 må de især søges i Danske Kancelli, i visse tilfælde også i Tyske Kancelli. Arkiverne efter 1660 er delt i to dele, Landetaten og Søetaten. Landetatens arkiver består først af Krigskollegiet, fra 1679 af Krigskancelliet til 1763. Under Generalkrigskommissariatet 1660-1763 hørte den økonomiske forvaltning. Det var opdelt i Danske kontor, Tyske kontor, Ryttergodskontoret og Bogholderkontoret. Fra 1763 var de to kollegier samlet i ét kollegium, der bestod indtil 1848 under lidt skiftende navne. Sidst - fra 1842 - hed det Generalkommissariatskollegiet. Hertil kommer Den højstkommanderendes arkiv 1801-1848, Generalkrigskommissærens arkiv med de mange land- og søruller, Generalauditørens arkiv, der iøvrigt fortsætter i Hærens Arkiv.

Over disse arkiver er der sædvanligvis seddelregistraturer, eller man må nøjes med afleveringsfortegnelser i Reg. 91 A, B og C. Hertil kommer, at Rigsarkivet til de ældre dele af kollegiearkiverne har udarbejdet udførlige navne- og sagsregistre, dels i foliobind, dels på sedler. En summarisk oversigt over Landetatens arkiver findes i Erslev: Rigsarkivet, 1924, s. 67-74.

Disse arkiver er ikke uden de nævnte hjælpemidler lette at bruge, idet de som iøvrigt de fleste kollegiers arkiver især består af lange rækker af indkomne sager, koncepter, kopibøger, kgl. ordrer, refererede sager, supplikationer m.m.

Søetaten. Her er de vigtigste kontorer Søkrigskancelliet eller Depechekontoret. Det fungerede som sekretariat og omfatter tiden fra o. 1671-1848. Over resolutioner, patenter og ordrer 1721-1865 er der et udmærket register, delvis udarbejdet af Laur. Klingberg. Under Admiralitetskontoret, fra 1791 også kaldt l. dpt., hørte kom-

mandoen på Holmen og over "divisionerne", indrullering, retsvæsen, skoler, Bremerholms Kirke. Generalkommissariatet eller 2.dpt. blev 1721 udskilt fra Landetatens kommissariat. Herunder hørte de økonomiske sager. Summarisk fortegnelse over kontorerne hos Erslev s. 74-79. Også her dels seddelregistratur, dels registranter i folio, især Reg. 85.

Under Søetaten har der været forskellige andre kontorer med specielle opgaver, f.eks. mønsterskrivere, ekviperingssekretariat, kasserer- og revisionskontorer osv. En særlig afdeling er admiralitetet som domstol.

Mens Landetatens afdelingsarkiver findes i Hærens Arkiv, er Søetatens afdelingsarkiver indgået i Rigsarkivet. Vigtigst er Holmens Chef, senere Holmens Admiral, derefter Orlogsværftet. Endvidere konstruktionsskrivere, divisionschefer, hvervningschef, søkortdirektør Jens Sørensens arkiv m.fl. Nævnes bør også Nyborders inspektør 1669-1797 og forskellige kommissioner. En særlig værdifuld gruppe af arkivalier er den store samling af skibstegninger, som i de senere år er blevet omhyggeligt registreret, et arbejde, som nu nærmer sig sin afslutning. Betydelig interesse har også skibsjournalerne, der går tilbage til 1675.

Fra 1848 og til 1950 findes den militære centralforvaltnings arkivalier i Krigsministeriets arkiv, som er afleveret til Rigsarkivet til lidt ind i 1900-årene, mens de nyere akter er i Hærens Arkiv, og i Marineministeriets Arkiv, der er afleveret til Rigsarkivet til ca. 1945. Akterne er i det store og hele ordnet som i andre ministeriers arkiver med journaler og journalsager.

Her vil det være rimeligt at anføre, at Rigsarkivet har påbegyndt udgivelsen af oberst O. Kyhls store værk: Den landmilitære centraladministration 1660-1763. Bd.1, der er udsendt i 1975, omfatter tiden fra 1660 til 1679.

Rigsarkivet har desuden et stort antal almindelige privatarkiver. Fortegnelser herover i Vejledende Arkivregistratur IV, VIII og IX og i Foreløbige Arkivregistraturer, Ny serie, nr.3: Oversigt over private personarkiver i Rigsarkivet, 1972.

I Filmssamlingen og i Manuskriptsamlingen er der et omfattende materiale - film og fotokopier - af Danica, dvs. materiale i udenlandske arkiver, biblioteker m.m., som angår Danmark. I en del år har Danica-arbejdet især været koncentreret om diplomatisk og militært materiale af tysk proveniens. Hertil kommer dog også fotokopier af akter fra de internationale domstole. Om kort tid udsender Rigsarkivet første bind af en fortegnelse i fire bind over

dette materiale, som omfatter tiden 1848-1945 og ikke mindst er af uvurderlig betydning for studiet af besættelsestidens historie. Oversigten vil også omfatte de mange film af militære akter m.m., som er indkøbt fra National Archives i Washington DC.

KAPITEL IV

AFSLUTNINGSDEBAT

om

MILITÆRHISTORIENS STILLING OG VILKÅR

Fortsat debat og Konferencens afslutningsdebat.
Referent: cand.phil. Poul T. Cohrt.

Efter at Rigsarkivaren havde indledt debatten, forelagde arkivar Bjerg nedennævnte forslag til nedsættelse af et Militærhistorisk Fællesudvalg. Forslaget, der var udfærdiget af Militærhistorisk Komité, debatteredes, og man vedtog følgende ordlyd:

- I. Deltagerne i den 1. danske Militærhistoriske Konference 15.-16. marts 1975, der har konstateret en forøget almen interesse for militærhistorie samt et behov for at koordinere udforskningen af denne, beslutter at nedsætte et udvalg - kaldet Militærhistorisk Fællesudvalg - hvis opgave det skal være at nedsætte eller igangsætte en række aktivitetsudvalg, der i vid udstrækning skal forsøge at inddrage alle interesserede i sit arbejde. Fællesudvalget består af 12 medlemmer, der dækker den militærhistoriske forsknings forskellige områder, aktiviteter og niveauer, og koordinerer aktivitetsudvalgenes arbejde og initiativer. Kommunikationen mellem Fællesudvalget og dets aktivitetsudvalg sikres ved, at såvel formand som næstformand for de enkelte aktivitetsudvalg vælges af og blandt Fællesudvalgets medlemmer.
- II. Der nedsættes aktivitetsudvalg bl.a. med følgende opgaver:
  1. Afholdelse af periodiske Militærhistoriske Konferencer (herunder udgivelse af konferencerapporter).
  2. Afholdelse af specielle seminarer, hvorpå man søger at etablere forskergrupper bestående af civile og militære, som så selvstændigt vil kunne arbejde videre.
  3. Udsendelse af bibliografier, forsker- og forskningsoversigter samt måske engang med tiden en militærhistorisk monografi-serie.
  4. Særlige foranstaltninger eller særarrangementer med det formål at udbrede kendskabet til de militære værnshistorie og til militærhistorie i almindelighed.

III. Senest ved den 2. danske Militærhistoriske Konference fremlægger Militærhistorisk Fællesudvalg et forslag til retningslinierne for udvalgets virke og initiativer, herunder den fremtidige valgprocedure.

Herefter diskuterede man, hvem der skulle sidde i Fællesudvalget, og nåede frem til, at følgende var valgte:

Overinspektør F. Askgaard, Tøjhusmuseet
 Museumsleder J.H.P. Barfod, Frihedsmuseet
 Stud.mag. C.C.C.v.Barnekow
 Arkivar H.C. Bjerg, Rigsarkivet
 Cand.phil. Poul T. Cohrt, Rigsarkivet
 Overassistent L.A.T. Ege, Flyvevåbnets historiske
 Samlinger

Stud.mag. Ole L. Frantzen
 Rigsarkivar, dr.phil. Joh. Hvidtfeldt
 Translatør P.I. Liebe
 Oberstløjtnant K.V. Nielsen, Hærens Officersskole
 Major P.E. Helbo Pedersen, Hærestabens Militærhistoriske Arbejder

Oberst M. Rosenløv, Forsvarsakademiet
 Adjunkt N.M. Saxtorph, Københavns Universitet
 Kommandørkaptajn J. Teisen, Marinens Bibliotek.

Efter at disse valg var overståede, rettede Rigsarkivaren på Komitéens vegne følgende ord til forsamlingen:

"Og så vil jeg slutte Konferencen lige med nogle få ord, nemlig at sige tak: Jeg vil allerførst takke mine kollegaer i udvalget. Det er dem, og ikke mig, der har gjort arbejdet, og der må jeg vist have lov til særligt at fremhæve tre, eller rettere sagt fire, men de tre tager jeg først. Det er arkivar Bjerg, oberstløjtnant K.V. Nielsen og major Helbo Pedersen, som på intensiv måde har været med i arbejdet, og som på mange forskellige måder har støttet det, også rent praktisk. Det har været en stor hjælp, for eksempel, også at kunne trække noget på arbejdskraften i Kastellet - vi har jo selv set, hvor meget oberstløjtnant K.V. Nielsen kan gøre for os, men det er ikke bare det, de tre nævnte har gjort. De har på mange forskellige måder gjort en meget stor indsats, og til sidst vil jeg i denne forbindelse rette en særlig tak til cand.phil. Cohrt: Han har

været sekretær, han har på mange måder et nært samarbejde med Bjerg, og et godt samarbejde, men Cohrt har både været initiativtager sammen med andre, men han har også vist initiativ på mange andre områder, og han har udført et meget, meget stort arbejde. Jeg tror, jeg har lov til næsten at sige, at uden hans indsats, så var denne Konference næppe kommet til, ihvertfald at gå på den måde, som jeg håber, og har indtryk af, at man synes, den er gået. Og så har jeg kun og takke: For det første Frederiksberg Slot, og jeg beder oberstløjtnant K.V. Nielsen, jeg ved ikke, om den næstkommanderende er her idag, men jeg beder Dem ihvertfald videregive takken, og der er jo på forskellig måde givet udtryk for taknemmelighed, og jeg har også en fornemmelse af, at kommer vi igen, så bliver vi også pænt modtaget, så jeg takker både Dem personligt, og gennem Dem Slottet og Officersskolen. Og til slut - sidst - vil jeg gerne rette en tak til Forsvaret i almindelighed, både fordi general Vegger ville være med til at indlede i går, og fordi De på et tidligere tidspunkt kunne deltage i drøftelserne af de problemer, men også i høj grad for det, De sagde for lidt siden. Jeg sagde igår "Efter mørke kommer lys", jeg synes allerede, jeg kan begynde at skimte lyset, så det er mig ihvertfald en meget kær pligt at rette denne tak til Forsvaret, og det sker altså igennem Hærchefen.

Og dermed kan jeg betragte mødet her som afsluttet - jeg skal selvfølgelig ikke gå ind i, hvad andre mener: Det er muligt, vi får et indtryk af det gennem disse fine evalueringsskemaer - men jeg kan sige for mit eget vedkommende - man kan jo bedst dømme sådan noget ud fra egne erfaringer - at jeg har ihvertfald haft meget stor lærdom, kan man næsten sige, og belæring af det, der er sket her, og ikke mindst af de gruppearbejder, jeg har deltaget i, men også selvfølgelig af meget andet. Jeg håber, at det vil være muligt, og at Fællesudvalget vil kunne arrangere, om måske to år, en ny Konference. Tak for denne gang!"

KAPITEL V

REFERATER FRA A-GRUPPERNES ARBEJDE

REFERAT:

Gruppe A 1: Teknik og taktik 1775-1918

Indledere: F. Askgaard, overinspektør, Tøjhusmuseet
K.V. Nielsen, oberstløjtnant, Hærens Officersskole
R. Steen Steensen, kommandørkaptajn

Ordstyrer: P.E. Helbo Pedersen, major

Referent: P. Dedenroth-Schou, museumsinspektør

F. Askgaard definerede indledningsvis taktik som værende brugen af våben og indskrænkede sit emne til hovedsagelig at omfatte infanteriet og dets bevæbning, håndskydevåben.

Ved periodens begyndelse var infanteriets hovedbevæbning flintegeværet, et forladegevær med dølgebajonet, jernladestok og konisk fænghul. Ydeevnen var på eksercerpladsen 3 á 4 skud i minuttet, på slagmarken dog kun 1 á 2 skud i minuttet. Sikker træfning kunne opnås på omkring 300 alens afstand, men ilden åbnedes sjældent på mere end 200 alens afstand.

Med dette gevær kæmpede infanteriet i den såkaldte linearopstilling, hvor tropperne opstilledes på tre geledder. Dette gav stor frontal ildkraft. Skydningen foregik som salveskydning indenfor bataljonen. I forsvar sikrede denne opstilling egen styrke overlegenhed, idet man kunne opretholde en relativ stor skudhastighed. Under angreb gav linien langsommere skydning, idet linien efter skud måtte avancere et stykke, førend genladning kunne finde sted. Resultatet blev, at alle hærførere søgte at undgå det frontale angreb. Feltslagene karakteriseredes ved manøvrer, hvorved man søgte at omgå den fjendtlige linie for at rulle den op fra flanken.

Under Den Amerikanske Uafhængighedskrig (1776-1783) fastholdt englænderne linearopstillingen, mens kolonisterne kæmpede spredt under udnyttelse af terrænet til skjul og dækning. Ofte var de tillige bevæbnede med rifler, der havde længere rækkevidde end de glatløbende geværer.

Det revolutionære Frankrig måtte af nød og af tilbøjelighed opgive lineartaktikken. De nye elementer i hæren kunne ikke på

kort tid bringes under "drill", d.v.s. disciplineres til at kæmpe i linearopstilling. De anvendtes som "sværmere", mens de regulære linietropper marcherede mod fjenden. Delvis sløret af krudtrøgen fra sværmernes skydning kunne linietropperne opmarcheres til kolonneangreb med bataljonen på 16 geledder. Denne kampform gav små tab. Formålet var at gennembryde fjendens linie og derpå rive den op fra flankerne. Artilleriet indsattes i store koncentrationer mod det fjendtlige infanteri.

Wellington bevarede linearopstillingen, men stillede den op i to geledder, hvilket mindskede tabene ved artilleribeskydning. Samtidig kombinerede han linien med skyttekæder, der i modsætning til franskmændene bevæbnedes med rifler.

Ved 1800-tallets midte vandt perkussionsgeværet indpas i Europas hære. Skudhastigheden for perkussionsgeværet var den samme som for flintegeværet, men riflerne gjordes lettere at lade. Rækkevidden øgedes væsentligt, for tapriflens vedkommende til ca. 600 alen. Perkussionsgeværet medførte i praksis ingen ændring i taktikken.

Omkring 1860-70 fremkom bagladegeværet som enkeltmandsvåben, men endnu uden fuld gastæthed. Eksempelvis det preussiske tændnålsgevær M.1841 gav tredobbelt skudhastighed og tillod ladning i liggende stilling. Efter en overbevisende preussisk succes mod danske tropper i 1864 erklærede både Frankrig og England sig for bagladegeværer.

I taktisk henseende fulgte Tyskland og Frankrig hver sin doktrin. Tyskerne førte infanteriet frem i skyttekæder til fjendens nærhed, fulgt op af reservestyrkerne. Den sidste del af fremrykningen foregik under "ild og bevægelse", angrebets slutfase var stormen med påsat bajonet. I Frankrig foretrak man at lade infanteriet i lette feltforskningsninger modtage fjendens første stød, hvorpå man gik til modangreb med påsat bajonet.

Efter ca. 1870 fremkom den gastætte enhedspatron til brug i magasingeværer, hvilket selvsagt gav stærkt øget skudhastighed. Sortkrudt afløstes af røgsvagt krudt. Omkring 1900 var det tunge maskingevær et væsentligt led i hærenes bevæbning. Fodfolksspanden var introduceret til udførelse af lette feltarbejder.

Ved 1. Verdenskrigs udbrud var den normale angrebsformation bataljonen på fire kompagnier, formeret i tre linier: forrest en skyttelinie, i midten en kompagnireserve og bagest en bataljonsreserve. Under angrebet sluttede reserverne op til skyttelinien, og alle var samlet i stormfasen.

Fronten stivnede hurtigt i 1914. Hærene gravede sig ned, hvor de stod. Forsvarspositionen bestod af udstrakte skyttegrave, flankeret af tunge maskingeværer ofte anbragt i bunkers. Skyttegravene støttedes af pigtrådsspærringer uden for kasteafstand for håndgranater og af landminer.

Forsvaret støttedes af artilleri under overskydning.

Angrebet blev forberedt af artilleriet, hvis ild løftedes, efterhånden som infanteriet rykkede frem. Lette støttevåben som fodfolkskanoner og -morterer, flammekastere, håndgranater o.lign. fulgte med infanteriet. Men alt sammen nyttede ikke meget. Der skulle noget nyt til. Først da kampvognen fremkom som platform for maskingeværer og lette kanoner, genskabtes bevægeligheden, idet kampvognene tillod et gennembrud af fjendens linier gennem pigtråd og maskingeværild.

K.V. Nielsen opstillede den væbnede kamps fundamentale problem: at tvinge fjenden til at erkende et nederlag eller til at tro på egen underlegenhed.

Taktiske doktriner var ikke blot afhængige af teknologi, men tillige af sociale faktorer. Den franske revolution ændrede krigens vilkår. Fra at have været "kongernes krig" blev krigen nu "folkets krig". Krigen fik et ideologisk indhold med overgangen fra privilegiestaten til den naturretlige stat, f.eks. Den Amerikanske Uafhængighedskrig og de franske revolutionskrige.

Napoleonstidens krige blev specielt tolket af to teoretikere, schweizeren Jomini og tyskeren Clausewitz.

Jomini interesserede sig mest for de naturvidenskabelige love for krigen. Hans skrifter blev i stor udstrækning anvendt som lærebøger på de militære skoler, som fulgte Napoleonskrigene. "L'evée en masse" bevirkede større hære, der var u håndterlige uden hjælpemidler, hvilket førte til oprettelse af stabsorganisationer med systematisk uddannede stabsofficerer.

Clausewitz dyrkede især slaget og dets psykologiske effekt: at få fjenden til at erkende eller tro på egen underlegenhed. Dette kunne opnås ved 1) et knusende nederlag (omfatning) eller 2) et slag mod styringsorganerne (gennembrud).

De taktiske doktriner udvikledes herefter. I Tyskland erkendte man umuligheden af frontalangrebet og arbejdede på planer om omfatning, jf. Schliffenplanen 1905. I Frankrig medførte nederlagsfølelsen efter 1870-71 dyrkelse af "gloire", dyrkelse af at "viljen til sejr bringer sejren". Derfor fastholdt man offen-

siven med skyttekæder.

Begge doktriner faldt i 1914. Den taktiske bevægelighed, der havde til hensigt at bringe våben frem til virkning eller til undgåelse af egen destruktion, lammedes. Artilleriet ødelagde slagmarken og umuliggjorde forsyning og forstærkning under fremstød. Fjenden måtte lammes, hvortil man forsøgte gasangreb. Dette blev dog opgivet hurtigt. Den bæltedrevne kampvogn skulle slå hul på fjendens rækker for at eget kavalleri kunne støde frem, hvorved hurtigt konstateredes, at heste var uegnede mod maskingeværer.

R. Steen Steensen. Omkring 1775 var skibstyperne: linieskibe, fregatter, korvetter og mindre skibe. Våbnene var kanoner med rækkevidde på ca. 6000 m, karronader med kortere rækkevidde, men med "smashervirkning", brandere og entring. Kampformationen var kølvandslinien.

Ved 1800-tallets begyndelse var kanonbåden indført som gallejernes afløser. Med Fultons dampdrevne skib DEMOLOGOS forsøgt skovlhjulet anbragt i skibets midte, men dette efterfulgtes ikke.

Ca. 1850 fandtes der skruedrevne skibe af alle typer, men sejlene bibeholdtes. Bombekanonen, der var fremkommet omkring 1830, gjorde pansring af skibene nødvendig. I 1860'erne fremkommer forladeriffelkanoner og riflede bagladekanoner. Der forsøges med panserskibe uden sejl (de amerikanske Monitor og Merrimack 1862). Miner, stangtorpedoer og primitive u-både fremkommer. En overgang forsynes skibene med væddere, men dette opgives igen grundet store tab i fredstid. Fra bredsidearmering går man over til kasematopstilling i batterier og tårne.

I 1870' og 1880'erne udvikles den selvbevægelige torpedo og dermed torpedobåden. Som modvåben forsynes skibene med antitorpedobådsskyts af lettere kalibre. Samtidig udvikles jageren, i begyndelsen dog kun en langsom og klodset skibstype.

Stålet bliver eneste skibsbygningsmateriale. Af frygt for overvægt samles pansringen omkring skibets midte, og skibet opdeles i vandtætte sektioner. Slagskibstypen (præ-dreadnought) har almindeligvis fire svære kanoner i to tårne og 10-18 stykker mellemsvært skyts i kasematter samt lettere skyts.

Tiden fra 1900 præges af flådekapløbet mellem England og Tyskland. Under den russisk-japanske krig anvendes miner i stort tal, mens torpedobådsangrebene skuffer.

Kort efter 1900 dukker storkampskibet op. Italieneren Cuniberti foreslår skibe med svære kanoner og antitorpedobådsskyts.

Man vil opgive at have flere forskellige svære kalibre på samme skib, da det under kamp var næsten umuligt at afgøre, hvilket kaliber, der havde træfningen. 1906 ses det første engelske DREADNOUGHT med 10 svære 30,5 cm kanoner. Det følges op af dreadnoughtkrydsere med svagere panser og mindre kanoner, men hurtigere.

Under 1. Verdenskrig udvikler man i Tyskland u-bådsvåbnet til handelskrig. Fly begynder at gøre sig gældende til søs, hangarskibet opstår.

Den afmålte tid til arbejdsgruppen var opbrugt med de tre indledderes indlæg. Den efterfølgende korte diskussion uddybede enkelte detaljer i indledningerne, men bragte ikke væsentlige, nye problemer på bane.

REFERAT:

Gruppe A 2:   Den danske flåde 1770-1870
    og den sømilitære strategi

Indledere: Kommandørkaptajn E. Borg
                  Arkivar H.C. Bjerg, Rigsarkivet

Ordstyrer: Stud.mag. Peter Pajhede Nielsen

Referent: Stud.mag. Klaus Hersaa

Indledere til det foreliggende emne var kommandørkaptajn E. Borg og arkivar H.C. Bjerg, Rigsarkivet. Kommandørkaptajn Borg lagde ud med en redegørelse for den danske flåde i tidsrummet 1770-1870, opdelt i to hovedafsnit, nemlig 1) en redegørelse for den danske flådes opgaver i perioden, samt disse opgavers løsninger og 2) en redegørelse for de skibe og våben, der stod til rådighed.

Flådens opgaver var følgende: 1) at bevare rigets suverænitæt til søs, 2) at forhindre fjendtlig landgang på de danske kyster, 3) at sikre forbindelsen mellem monarkiets forskellige dele og 4) at beskytte rigets handel. Hvert år nyudrustedes flåden, og navnlig i Middelhavet havde flåden mange opgaver. Således sendtes i 1770 en større styrke til Algier, og senere afgik også en

ekspedition til Tripolis. I øvrigt brugtes flåden til væbnede konvojeringer og til opretholdelsen af "den væbnede neutralitet".

Et nyt kapitel i flådens historie åbnedes med kanonbådskrigen mod englænderne 1807-1814. Disse tilføjedes svære tab, selvom det ikke lykkedes at hindre den engelske handel. Men man måtte fra engelsk side indføre et omfattende konvojeringsystem.

I 1815 vedtoges en ny flådeplan til erstatning for den tabte flåde: 6 linieskibe, 8 fregatter og nogle mindre enheder, men endnu i 1840 havde man ikke opfyldt de styrkemål, der var blevet sat i 1815. Sveriges overtagelse af Norge havde også ændret flådens søstrategiske koncepter og doktriner, og udrustningerne indskrænktes væsentligt i perioden fremover.

Under Treårskrigen talte flåden bl.a. 6 linieskibe og 8 fregatter, der havde til opgave dels at angribe fjenden, dels at gennemføre en blokade. Flåden fik stor betydning for krigsførelsen, idet det blev muligt at koncentrere hæren i Sønderjylland, og i det hele taget var flåden en faktor af stor taktisk betydning for landkrigsførelsen.

Også i 1864 løste flåden en række vigtige opgaver, heriblandt 1) blokade af tyske krigshavne, 2) overvågning af havene og 3) støtte fra søen til hærens operationer.

Nævnes skal endelig, at der i hele perioden i Vestindien lå en mindre styrke.

Derefter gik kommandørkaptajn Borg over til at redegøre for flådens sammensætning. I 1770 bestod flåden af 36 orlogsskibe (linieskibe), 15 fregatter og 10 snauer. I 1790'erne var antallet af linieskibe dog sunket til 24. Derefter redegjorde Borg for de forskellige skibstyper og deres karakteristika, samt deres bevæbning. Endelig var Treårskrigen den sidste krig herhjemme, som man kan betegne som en sejlskibskrig i klassisk forstand, idet flåden i 1850'erne og 60'erne moderniseredes med skrueskibe af jern og pansrede fartøjer. Kommandørkaptajn Borg sluttede med at understrege betydningen af sømagt i Danmarkshistorien.

Arkivar Bjerg, Rigsarkivet, kom i sit indlæg hovedsagelig ind på periodens sømilitære strategi og de problemer, som var forbundet dermed. Bjerg indledte med at fastslå, at den dansk-norske flådes historie og særlig statsmagtens forhold til denne, samt søstrategien er meget lidt udforsket. Kildematerialet vedr. strategiproblemerne bliver stadig mere spinkelt, jo længere man arbejder sig tilbage i tiden.

Derefter nævnte H.C. Bjerg, at man i det meste af perioden

anså Sverige for den potentielle hovedmodstander og lagde de søstrategiske koncepter og doktriner an efter denne antagelse. Således fulgte man i Danmark-Norge meget nøje udviklingen i den svenske flåde; bl.a. rummer danske arkiver flere eksempler på dansk interesse for svenske flådeforhold og -politik.

I den dansk-norske regering iagttog man nøje og frygtede det svenske "skærgårdsforsvar", og man nedsatte i slutningen af 1800-tallet fra dansk side en række militære kommissioner, der skulle arbejde med styrkelse af flåden. Således nedsattes i 1795 en dansk-norsk kommission, som skulle arbejde med oprettelsen af et dansk "skærgårdsforsvar".

Man ønskede fra dansk side at oprette kystbatterier og stationer langs kysterne, ligesom man ville opbygge en flåde af mindre, lettere enheder. Man må i øvrigt anerkende, at planen i 1795 ikke var en erstatning for, men snarere en udbygning af den hidtidige flåde.

Det er imidlertid værd at notere sig, at selv under denne periodes voldsomme begivenheder, hvorunder konvojeringer i kraft af den væbnede neutralitetspolitik blev en af flådens vigtigste opgaver, opfattedes England ikke som den dansk-norske flådes hovedmodstander. Det var Sverige og dets flåde, der lå til grund for formuleringen af dansk-norske søstrategiske doktriner og koncepter. Bevarelsen af Norge for monarkiet spillede en altovervejende rolle i kronprins Frederiks udenrigspolitiske og militære overvejelser.

At den danske flådes kystforsvar havde nået en betydelig grad af effektivitet, sås, da Danmark i 1807 måtte udlevere højsøflåden til englænderne. Det var da stort set det danske kystforsvar, der var tvunget til offensiv krigsførelse under vanskelige forhold.

Selvom der ved afståelsen af Norge til Sverige skete afgørende ændringer i den danske søstrategiske situation, opfattede man i den danske flåde helt op til 1840'erne stadig Sverige som den potentielle hovedmodstander. Men den gradvise forværring af forholdet mellem tysk og dansk i hertugdømmerne, samt det stærke indslag af "skandinavisme" netop på denne tid, gør, at Sveriges rolle som hovedmodstander i den danske flådes planlægning nu afløses af Tyskland, og det er da også just på denne tid, man i Tyskland taler om Danmark som "admiralstat".

Herefter opgav man i det store hele kystforsvaret og satsede på en stærk flåde bestående af store skibe. Men dette kunne ikke afvende det danske nederlag, og efter 1864 besad Preussen flådehavnen Kiel og påbegyndte selv opbygningen af en stærk tysk sømagt.

Arkivar Bjerg sluttede med at konkludere, at i tidsrummet mel-

lem 1770 og 1840'erne stod Sverige for beslutningstagerne i den danske regering og flåde som den potentielle hovedmodstander, hvilket afspejlede sig i formuleringen af de danske grundlæggende militære og strategiske doktriner og koncepter. I 1840'erne afløses Sverige af Tyskland som flådens potentielle hovedmodstander i den sømilitære planlægning.

Ovenstående to oplæg gav anledning til en længere diskussion i arbejdsgruppen. Professor Dahlerup indledte med at konstatere, at der var en katastrofalt dårlig koordination mellem periodens danske udenrigspolitiske og militære målsætning. I øvrigt mente han, at Sverige reelt mere var en trussel mod Danmark-Norge i det 18. århundrede end senere. Han mente heller ikke, at genopbygningsplanen af 1815 sigtede mod Sverige som potentiel hovedmodstander for flåden.

Gymnasieoverlærer Johs. Christensen påpegede følgende fire afgørende aspekter i forbindelse med den dansk-norske flåde:

- 1) Flådens blotte eksistens muliggjorde en aktiv linie i dansk udenrigspolitik, idet andre europæiske magter tog os højtideligt på grund af denne.
- 2) Den økonomiske opblomstring i "den florissante tid" skyldtes i høj grad den dansk-norske flådes tilstedeværelse.
- 3) Flåden virkede som en art teknisk højskole; den var en væsentlig formidler af tekniske forbedringer og erfaringer.
- 4) Flåden var et rigsdannende element; overordentlig mange nordmænd og en del holstenere havde deres virke i flåden.

Endelig påpegede Johs. Christensen, at frygten for Sverige var realistisk og velbegrundet, al den stund Sverige jo var Danmarks arvefjende, idet det havde frarøvet Danmark herredømmet i Østersøen.

Stud.mag. Ole L. Frantzen understregede i et indlæg, at der, foruden frygten for Sverige, i den danske flådes opbygning lå et ønske fra dansk side om at vinde en position som ligeberettiget alliancepartner for Rusland set fra russisk side. Til den ende havde allerede J.H.E. Bernstorff ønsket opbygningen af en dansk-norsk flåde på 50-60 linieskibe.

I øvrigt mente han ikke, at der, som skildret af professor Dahlerup, eksisterede en sådan mangel på koordination mellem datidens danske udenrigs- og forsvarspolitik. Langt snarere var der tale om, at den udenrigspolitiske kurs svingede, idet den før-

tes ud fra to aspekter, nemlig 1) økonomiske hensyn og 2) sikkerhedspolitiske hensyn.

Professor Dahlerup understregede, at det efter hans mening var efter 1814, at koordinationen mellem udenrigspolitik og forsvarspolitik lod meget tilbage at ønske.

Arkivar Bjerg erkendte efter mange spørgsmål og kommentarer i forsamlingen, at Sverigesproblemet reelt var minimalt i dansk udenrigspolitisk og sømilitær planlægning efter Norges afståelse. Men de sømilitære koncepter og doktriner, der anså Sverige for den danske flådes hovedmodstander, bestod fortsat, også i perioden 1807-1814. Men truslen fra Sverige må anses for reel før 1814. Det var her de geopolitiske forhold, især den danske krones besiddelse af Norge, der forårsagede fjendskabet til Sverige.

Stud.mag. Ole Frantzen understregede, at den danske flådes enrolleringssystem var opbygget med henblik på Sverige som hovedmodstander, men ikke var beregnet til indsats mod en stormagt som England. Bl.a. med henblik på bemanningen af flåden kunne man fra dansk side ikke nå at reagere hurtigere i 1801. I det hele taget var de bemandingsmæssige problemer overordentlig store.

Arkivar Bjerg sluttede på spørgsmål fra forsamlingen med at konkludere, at englænderne først og fremmest var interesseret i de danske gennemsejlingsfarvande, både af strategiske og handelspolitiske årsager, men derimod ikke - i modsætning til Sverige - i erhvervelse af dansk-norsk territorium.

Herefter sluttede diskussionen.

REFERAT:

Gruppe A 3: De væbnede styrkers placering i det danske samfund og deres egen sociale struktur

Indledere: Major, cand.polit. S. Borup-Nielsen, Militærpsyko-
logisk Tjeneste

Direktør, dr.phil. Arne Hoff, Tøjhusmuseet

Ordstyrer: Oberstløjtnant M. Vesterdal

Referent: Fuldmægtig, cand.jur. Olaf Hasselager

S. Borup-Nielsens oplæg til arbejdsgruppen:

Konferenceledelsen har været så venlig at opfordre mig til at komme med det ene oplæg i arbejdsgruppen - måske ud fra den formening, at jeg som ansat i Militærpsykologisk Tjeneste burde repræsentere en viden på området. Beklageligvis er dette ikke tilfældet; vi har en del usystematisk sammenhobet viden om disse forhold, men har aldrig opfattet forskning indenfor arbejdsgruppens kommissorium som en opgave, der var tid til at varetage - uanset opgavens vigtighed iøvrigt.

Jeg har derefter søgt oplysninger omkring mig, men emnet synes umiddelbart at være ganske ringe belyst, hvorfor jeg ikke ser mig i stand til at give et blot nogenlunde informerende oplæg om forsvar/samfund henholdsvis social struktur, og befinder mig derfor snarere i koordinatorens rolle, hvor Deres opgave i gruppearbejdet bliver fuldt så væsentlig som indlederens: at bidrage med Deres viden.

Efter min mening kan gruppen løse sin opgave bedst ved at gå frem efter følgende læst:

1. Hvor står vi med hensyn til viden indenfor området?
2. Hvad vil vi forskningsmæssigt indenfor emnet?
3. Hvorledes kommer vi igang?

ad 1. Jeg forestiller mig, at den første del af gruppearbejdet benyttes til at etablere et videnskabsmæssigt grundlag, hvor vi alle bidrager med (referencer til) undersøgelser, forskningsresultater, m.v.

ad 2. Under dette punkt forestiller jeg mig, at gruppen diskuterer, hvad der forstås ved forsvar/samfund henholdsvis social struktur med henblik på at fremsætte og eventuelt prioritere forslag til forskningsprojekter. Herunder eventuelt formulering af hypoteser, som kan afprøves.

ad 3. Dette sidste punkt vil omfatte en opstilling af praktiske krav, som følger af ønsker formuleret under punkt 2:

- nedsættelse af projektgrupper
- udpegning af projektledere
- tidsrammer
- økonomiske forhold
- m.v.

Hvad angår punkt 1 og 2 har jeg selv nogen viden, som vil blive lagt frem under gruppearbejdet, og jeg opfordrer Dem til at møde op til konferencen medbringende alle de oplysninger og idéer, som De måtte finde relevante for arbejdsgruppen.

Arne Hoffs indlæg:

Hvis der skal komme noget ud af dette gruppearbejde, begrænset til et par timer, tror jeg nok, at vi må nøjes med at tale om danske forhold, og det tror jeg egentlig også har været planlæggernes tanke.

Først et par ord om, hvad jeg forstår ved: de væbnede styrker. Så langt tilbage vi kan følge en politisk historie i Danmark, har der været væbnede styrker, oprindeligt statsledelsens/kongens magtmiddel i både inden- og udenrigspolitiske henseender, senere i stadig højere grad kun til sidste brug.

Karakteren af disse styrker har været stærkt skiftende. Jeg skal give et yderst kortfattet rids af denne udvikling:

I begyndelsen af vor historie som et samlet rige møder vi to former for organiserede væbnede styrker, ledingsopbudet og hirden. Ledingsopbudet, organiseret i skipæn og havne, var en udskrivningsordning, der stiller en hær (flåde) under egne lokale ledere, der dog formodentlig ofte har været kongens lokale repræsentanter. Hirden derimod er kongens egen professionelle styrke, en livgarde om man vil. Med ændrede teknologiske forhold - det pansrede rytteris overvægt over en upansret hær, for første gang klart demonstreret ved Fodevig 1134 - skifter ledingsvæsenet til at blive et skattesystem, der muliggør hvervning af professionelle. Også hirden ændres til en herremandsstand, der for skatteprivilegier påtager sig selv at møde som pansrede ryttere, en ordning, der efterhånden udvandes til blot ydelse af et til godsstørrelsen svarende antal ryttere og til sidst klinger ud i Rostjenesten, ophævet 1679. Ved siden af skiftende mængder af hvervede, i fredstid væsentligst som besætninger på borge, opstår igen forskellige udskrivningsordninger. Fra 1614 har vi mere eller mindre konstant en national hær kombineret med hvervede tropper, især i krigsperioder. Den hvervede hær bliver efterhånden den dominerende faktor, men i slutningen af 1700-årene vokser de udskrevne styrkers tal og betydning, og i 1802, helt først i 1814, ophører hvervning. I den følgende tid en værnepligtig militshær med stående kadrer af officerer og underofficerer. Endelig i vore dage også stående styrker af professionelt mandskab.

For søværnet gør sig noget lignende forhold gældende, denne

blanding af udskrevne (enrollerede) og faste, som må have eksisteret lige så længe, vi har haft en flåde, men med klare organisationsforhold siden Christian V.

Endeligt skulle nok nævnes, at der i det 16.-17. århundrede fandtes et vist fællesværnspersonel, dels - og det gælder især 1500-årene - officerer, der anvendtes både til lands og til søs, dels det fælles artilleripersonel, der efter behov tjenstgjorde i flåden, fæstningerne eller felthæren. Denne ordning synes dog op-
hørt allerede under Christian V.

Det var altså de væbnede styrker, hvis forhold vi skal drøfte. Og her vil jeg gerne vende arbejdsgruppens emne om og først tale om de væbnede styrkers sociale struktur, med den klassesdeling, der findes her, med de enkelte klasser og deres indbyrdes forhold og om bevægelser mellem klasserne, det sociologer kalder mobilitet.

Med udgangspunkt i nyere tiders forhold og tilbageprojicering til ældre tider kan man formentlig gå ud fra, at der altid har været 3 hovedgrupper, mandskab, underofficerer og officerer.

I mandskabsklassen må man så igen skelne mellem udskrevne og professionelle soldater, hvis oprindelse og livsplaner kunne afvige meget fra hinanden, mens deres vilkår i tjenesten stort set var ens.

For søværnets vedkommende kan der måske i begyndelsen være grund til at indskyde en klasse mellem underofficerer og officerer, nemlig navigatørerne, skippere og styrmænd. Allerede på Christian V's tid var det dog officererne, der forestod navigationen.

Klassesdelingen har altid været absolut, simpelthen en følge af den tjenstlige kompetence, men mon ikke forholdet imellem foresat og undergIVEN gennemgående har været rigtigt hæderligt. Ja, her støder vi første gang på et spørgsmål, som kunne være interessant at få grundigt belyst. Forøvrigt har den interne standsforskel utvivlsomt ikke været større end i den civile verden, hvor man jo, helt op i vore dage, kan møde nok så forbløffende eksempler på standsforskel, f.eks. med hensyn til spiselokaler. Jeg henviser her til Riismøllers morsomme artikel i Folk og Kultur 1974 om Malmøbåden, hvor den 30 mands besætning i 1930'erne spiste på 8 forskellige steder. Den økonomiske forskel mellem klasserne har vel også svaret nogenlunde til den i det civile samfund værende.

Borup Nielsen indledte først og refererede kort sit skriftlige oplæg. Han mente, at det var vigtigt, hvis man ønskede at arbejde med et projekt indenfor arbejdsgruppen, at fastslå, hvilken

slags historie, man skulle beskæftige sig med og hvor langt tilbage i historien, man skulle gå.

Med henblik på det sidste berørte han, at det syntes vanskeligt at få baggrundsmateriale, der lå mere end ét århundrede tilbage. Militærpsykologisk Tjeneste havde nogle data indenfor dette tidsrum, men materialet var tyndt og ofte af fortrolig karakter. Det sidste udelukkede dog ikke, at man kunne uddrage nyttige ting af materialet, men det måtte i så fald være på MPT's foranstaltning. Her kunne der f.eks. være tale om det værnepligtige mandskabs og officersansøgers sociale baggrund.

Han nævnte nogle emner, der kunne være af interesse: Underofficerers sociale status belyst ved de forskellige hærordninger - Den sociale rekruttering til officerskorpset - Den tekniske udviklings ændrede krav til officerskorpset - Underofficersuddannelsen som grundlag for social mobilitet - Management - Overhead - Den sociale struktur indenfor forsvaret - Forskellige kulturelle normer m.h.t. adfærd mellem mennesker i forsvaret.

Endelig henledte han opmærksomheden på det internationale arbejde, der var igang indenfor området. Han nævnte her et internationalt projekt, som han selv og major Søren Wissum deltog i med deltagelse af eksperter fra 10-12 vestlige lande. Man arbejdede her bl.a. på at skabe et offentligt tilgængeligt datagrundlag for de forskellige landes forsvarsstyrker, deres sammensætning, lønforhold, til- og afgang, relation til krigsforhold m.v.

Herefter fik Arne Hoff ordet.

I tilslutning til foredraget nævnte han en række emner, der eventuelt kunne tages op: Det nationale element i hvervede regimenter gennem det 18. århundrede - Hvorledes var soldaternes pårørendes stilling til forsvaret? - Hvem udgik fra underofficershjemmene? - Hvilken politisk indflydelse har officerskorpset haft i Danmark? - Den militære indflydelse på undervisningsvæsenet - Hvilken rolle spiller det for officerer, at de bliver videnskabeligt interesserede?

Efter nogen diskussion om målet for gruppearbejdet, konstaterede gruppen, at det ville være umuligt at få et rimeligt resultat ud af arbejdet i gruppen, der højst havde to timer til rådighed. Ligeledes fandt gruppen, at det ville blive vanskeligt at sætte et arbejde på langt sigt i gang med det samme.

Man enedes derfor om i første omgang at formulere en række emner, som efter gruppens opfattelse måtte være af væsentlig be-

tydning og interesse. En sådan liste ville f.eks. kunne have betydning for universitetslærere med henblik på formulering af studenteropgaver.

Med hensyn til muligheden for at danne en projektgruppe, var man i gruppen i tvivl om muligheden for at kunne gennemføre et sådant projekt uden videre. For det første ville de fleste af de tilstedeværende, også historikerne, være amatører indenfor området, der indeholdt stærke sociologiske og ihvertfald socialhistoriske elementer. Ligeledes kunne man ikke regne med, at de interesserede havde megen tid til rådighed, og ressourcerne iøvrigt var også sparsomme. Da en sådan gruppe ikke burde være for stor, ville det betyde, at det kun kunne være begrænsede emner, som projektgruppen kunne tage sig af. Man udelukkede dog ikke etableringen af en sådan gruppe og noterede i den forbindelse, at Borup-Nielsen havde vist sig villig til at være "kontaktmand" med henblik på en senere etablering af en sådan projektgruppe.

Herefter gik gruppen over til at drøfte, hvilke emner, man i første omgang skulle fremsætte in plenum på konferencen.

Efter nogen diskussion enedes man om følgende emner:

1. De militære skoler som stamfædre for moderne civile uddannelses-anstalter.
2. Samfundets syn på sit forsvar:
  - a) Forsvarets omdømme
  - b) Forsvarets historiske rolle i samfundsudviklingen
  - c) De frivillige korps som indikator for samfundets syn på forsvaret.
3. Hvervningens demografi.
4. Det faste personels sociale mobilitet.
5. Indkvarteringsforhold.
6. Officerskorpsets indflydelse i dansk politik.

Man var enige om, at dette var, hvad der var tid til i løbet af alt for kort tid.

REFERAT:Gruppe A 4: Modstandskampens (1940-45) militære betydning

Indledere: K.G.H. Hillingsø, major, Forsvarsakademiet
 P. Roslyng-Jensen, cand.mag., Udgiverselskabet til
 Danmarks Nyeste Historie

Ordstyrer: J. Hvidtfeldt, rigsarkivar, dr.phil.

Referenter: J. Barfod, cand.mag., museumsleder, Museet for
 Danmarks Frihedskamp
 E.W. Thorsøe, stud.mag.

Af de to indledere lagde major Hillingsø for, idet han først mente, at det var nødvendigt med nogle definitioner indenfor begreberne strategi og taktik. Først fremkom major Hillingsø med den mere officielle definition på strategi, nemlig: systematisk udvikling og anvendelse af national magt, indbefattet militær, i fred og krig, til sikring af nationale mål imod modstandere i det internationale milieu. Major Hillingsø påpegede denne definitions mangler i tilfældet Den danske Modstandskamp, idet de nationale følelser i denne definition var lagt over på staten, og fremkom derfor med en mere generel definition: Strategi er den virksomhed, som tjener til systematisk at udvikle og anvende egne ressourcer, med henblik på at nå fastlagte mål under givende omstændigheder. På denne måde får man mulighed for at analysere f.eks. en allieret strategi, en dansk national strategi, en dansk statslig strategi og en strategi for modstandsbevægelsen.

Herefter blev begrebet taktik defineret, idet dette meget enkelt blev fastlagt som: kunsten at bringe militær magt i stilling, og bruge den i kamp eller fjendens nærværelse. Særligt det sidste i definitionen, at bruge den militære magt i fjendens nærværelse, fremhævede major Hillingsø, og påpegede således, at en reserve kan få indflydelse på modstanderen uden at løsne et skud, når man betragter det taktiske milieu. Et kendt eksempel herpå er den tyske "fleet in being" under Første Verdenskrig.

Om modstandskampens forudsætninger blev det bemærket, at milieu'et skulle være gunstigt, men at dette ellers afhang af de subjektive og objektive betingelser. De objektive betingelser for modstandskampen er de, som reelt eksisterer, medens de

subjektive er de mere løst baserede følelser, f.eks. et alment had til besættelsesmagten. Endelig så må modstandskampens opgaver rette sig efter de mål, den selv har sat sig, således at enhver handling mod besættelsesmagten kan bidrage til opnåelse af det endelige mål, idet disse handlinger ellers ikke opnår maksimal effekt. Hovedmålet vil generelt være at fordrive fjenden fra ens territorium, og grunden til, at man må fastsætte sådanne generelle mål er, at det ellers ikke vil være muligt at samle alle mulige forskellige afskygninger i modstandsbevægelsen.

Under modstandskampen i krigens spektrum kom major Hillingsø ind på de to former for krigsteori. Den klassiske, baseret på Clausewitz, og den marxistiske. Da Marx, Engels og Lenin var influeret af Clausewitz, er der i de to former for krigsteori store overensstemmelser, men hovedforskellen er dog, at Clausewitz opfatter staten som bærer og forvalter af vold, medens marxisterne tillægger proletariatet denne opgave. I tilknytning hertil kom major Hillingsø ind på den revolutionære krig, idet han her postulerede, at en modstandskamp var det samme som revolutionær krig. Revolutionær krig definerede majoren på følgende måde. Den samlede masse af alle væbnede eller ikke-væbnede planmæssigt gennemførte handlinger, som en ikke-regering bruger, rettet mod statens regering, med det formål at tilrive sig magten. Forskellen mellem guerillakrig og revolutionær krig er den, at der i revolutionær krig tages ikke-voldelige midler i brug, medens guerillakrigen er et af den revolutionære krigs andre midler. En forudsætning for disse militære operationer kan lykkes er, at de i det af fjenden besatte område støttes af befolkningen.

Herefter fortsatte cand.mag. P. Roslyng-Jensen, der havde opdelt sit indlæg i tre afsnit: 1. Jernbanesabotagen og produktionssabotagen. 2. Sabotagen og arbejdet i de militære grupper i dets betydning af binding af tyske troppeenheder. 3. Den militære efterretningstjenestes forbindelse med de allierede.

P. Roslyng-Jensen startede med at sige, at han ikke mente, at der var fremført argumenter, som omstødte dr.phil. Trommers undersøgelser. Med hensyn til produktionssabotagen så var dette et område, der aldrig for alvor var blevet undersøgt. Man vidste ikke rigtigt, hvor store virkninger fabrikssabotagen havde haft, idet produktionen ofte kun havde ligget stille i nogle timer.

I forbindelse med opbygningen af den tyske Vestvold redogjorde Roslyng-Jensen for den tyske prioritering af Danmark som muligt invasionsområde for de allierede, og nævnte, hvordan de

tyske tropper i Danmark fra foråret 1942 var blevet øget fra 3 divisioner til 6-8 divisioner vinteren 1943-44, hvilket antal krigen ud var stationeret i Danmark. Endvidere var der en sammenhæng mellem den tyske troppeopbygning her i landet og interne faktorer i landet. F.eks. blev aktionerne 29.august 1943 gennemført af to årsager. Man følte sig fra tysk side truet af den stigende sabotage, og man ønskede ikke styrker fra den i forvejen ringe danske hær, ca. 3 - 5000 mand, til at samvirke med en eventuel allieret invasion.

Ser man sagen ud fra et allieret synspunkt, så var det i de allieredes interesse, at tyskerne mærkede, at der var et samarbejde med England, at tyskerne mærkede, der foregik noget i Danmark og derved følte sig truet, således at de ikke kunne stryge Danmark som invasionsområde. Betydningen af opbygningen af militærgrupper i Danmark er vanskelig at vurdere, da denne afhænger af et sæt af faktorer, men man må dog konkludere, at opbygningen har haft en vis betydning i forbindelse med bindingen af tyske tropper.

En vurdering af den militære efterretningstjeneste kræver, at man ser på den engelske udnyttelse af materialet. Man kan fastslå, at det materiale, som afsendtes fra Danmark, faldt i fire kategorier. 1. Skibsbevægelser i danske farvande. 2. Tyske våben og forsøgsanlæg. 3. Efterretninger fra Nordtyskland. 4. Situationen i Danmark, herunder tyske troppebevægelser.

Major Hillingsø vendte herefter tilbage. Han mente, det var forkert at måle modstandsbevægelsens resultater udfra, hvor mange tyskere, der blev dræbt eller såret. Modstandsbevægelsens resultater skal måles med den revolutionære krigs alen. Modstandsbevægelsens resultater skal måles ud fra den virkning, som tyskerne troede den havde. Dette forstærkedes så af, at tyskerne troede, at sabotagen var indledningen til en invasion i Jylland. Ved sine voldsomme reaktioner driver tyskerne befolkningen over på modstandsbevægelsens side. Modstandsbevægelsen nåede således med sine taktiske aktioner (sabotage) et stort skridt på vejen til det strategiske mål, en befrielse af Danmark. Modstandsbevægelsens taktiske betydning for de allierede var ringe, hvilket hang sammen med afstanden til den egentlige konventionelle krigsskueplads. Danmark var så langt væk, at den forsinkelser f.eks. jernbanesabotagen forårsagede, var så ringe, at den ikke fik den afgørende betydning, som den ville have haft, dersom den havde væ-

ret foretaget nærmere fronten.

I sin konklusion kom major Hillingsø ind på følgende: tiden er det eneste, man ikke kan kæmpe imod. Tidsfaktoren kan kun nedbringes, dersom man forbereder sig i fredstid. Det, der manglede i Danmark, var en udpeget centraliseret ledelse, som kun modtog ordrer fra een kommandomyndighed i udlandet. Der manglede udpegede kadrer, der kendte deres opgaver og ansvarsområder; disse opbyggedes under krigen med store besværligheder. Der var ikke tilstrækkeligt uddannet menneskemateriel.

Alt dette taler imod afskaffelsen af værnepligten, hvilken i det mindste bør opretholdes som en tvungen hjemmeværnspligt. Endelig så må materiellet være oplagt, eller der må være truffet foranstaltninger til, at modstandsbevægelsen kan få dette i hænde, således at denne ikke skal basere sig på de tilfældigheder, som kendetegnede 2. verdenskrig.

Med disse ord afsluttede indlederne deres oplæg, og man gik over til debatten.

Hr. Liebe startede med at spørge Trommer, i hvilket omfang finske arkiver var undersøgt. Trommer svarede, at disse praktisk talt ikke var blevet undersøgt, og gjorde iøvrigt opmærksom på, at han i sin disputats kun havde beskæftiget sig med jernbanesabotagen i Jylland. Endvidere efterlyste Trommer undersøgelser vedrørende skibssabotagens betydninger.

Rigsarkivar J. Hvidtfeldt bemærkede hertil, at skibssabotagen for tyskerne havde spillet en stor rolle, idet denne bandt store troppestyrker, og at man på et tidspunkt fra tyskernes side havde overvejet at indføre "Sippenhaftung" i forbindelse hermed.

Kommandørkaptajn Mørch bebrejdede Trommer, at han havde tillagt modstandsbevægelsens resultater så lidt direkte betydning. Med hensyn til efterretningsvirksomheden, så mente kommandørkaptajn Mørch, at selv om det efterretningsmateriale, som kom til England, aldrig blev brugt, så havde det dog alligevel haft sin betydning.

Mag.art. N.M. Saxtorph efterlyste undersøgelser om arbejderne rolle i fabrikkssabotagen, idet han havde indtryk af, at selv om selve sabotagen ikke havde haft helt så store virkninger på beskadigelsen af fabriksmateriellet, så var disse virkninger blevet gjort større af nogle "behjertede" arbejdere.

Major Hillingsø kom ind på, at når tyskerne havde anbragt

så mange divisioner i Danmark, så måtte dette være et reelt udslag af, at disse anså dette for nødvendigt.

Cand.mag. Roslyng-Jensen bemærkede, at produktionssabotagen aldrig var blevet undersøgt rigtigt. Han mente dog ikke, at skibssabotagen for tyskerne havde haft nogen alvorlig indflydelse, idet der i danske havne lå et større antal danske skibe, hvilke tyskerne så i givet fald ville have beslaglagt.

Til slut fik indlejerne lejlighed til nogle afsluttende bemærkninger, hvorunder major Hillingsø gjorde opmærksom på SOE's vildledningsplaner, hvilke omfattede en allieret landgang i Jylland.

Rigsarkivar J. Hvidtfeldt sluttede debatten med at takke de to indledere for deres overmåde interessante indlæg, hvorunder især den militære analyse og vurdering af modstandskampens militære betydning havde været af interesse.

Referatet er udarbejdet på grundlag af en båndoptagelse af mødet i gruppe A 4. Denne båndoptagelse har til tider været af yderst ringe kvalitet, præget af megen støj og utydelig tale.

KAPITEL VI

REFERATER FRA B-GRUPPERNES ARBEJDE

REFERAT:Gruppe B I: Politik og strategi omkring de Slesvigske krige.

Indledere: E.J. Saabye, kontreadmiral

M. Vesterdal, oberstløjtnant, Rigsarkivet

Ordstyrer: Lektor J.H. Barfod

Referent: Cand.phil. Peter Hertel Rasmussen

Kontreadmiral Saabyes indlæg.

Med udgangspunkt i Beattys udtalelse om, at et engang mistet herredømme ikke kan genvindes, påpegedes det, at efter 1807, hvor Danmark mistede hele sin flåde, var søherredømmet under begge de slesvigske krige i danske hænder.

Efter kort at have omtalt flådens stilling i 1848 behandlede kontreadmiral Saabye derefter begivenhederne, der ledte op til krigsudbruddet i 1864: Danmark førte en udfordrende politik overfor vore i militær henseende velforberedte naboer. Danmark var aldeles uforberedt til den krig, som man delvis selv fremkaldte ved Novemberforfatningen. Krigsledelsen hindredes under krigen i sit virke ved idelige indgreb fra regeringens side. Der var ingen faste operative systemer for samarbejdet mellem hær og flåde, begge parter stod køligt over for hverandre, og man beskæftigede sig kun ugerne med den anden parts problemer. De strategiske muligheder efter rømningen af Als udnyttedes ikke, selvom situationen ifølge admiral Wenck var ret gunstig for Danmark, i og med at hæren nu var koncentreret på Fyn. Det var ligeledes admiral Wencks opfattelse (fremsat i bogen "Krigsledelsen i 1864"), at et godt udført flankangreb, støttet af diplomatisk aktivitet i London, kunne have ført til en for Danmark gunstigere afslutning på krigen.

Som mulige årsager til nederlaget i 1864 nævnte kontreadmiral Saabye:

- 1) uberettiget tillid til hjælp udefra,
- 2) undervurdering af fjenden,
- 3) ringe uddannelsesniveau og
- 4) pressens indflydelse og regeringens forhold til pressen.

Oberstløjtnant Vesterdals indlæg.

Vesterdal indledte med en vurdering af hovedværket om tre-

Generalstaben i årene 1867-87. Det var udarbejdet på grundlag af officielle dokumenter, som nu beror i Rigsarkivets 3. afd. (Hærens arkiv). En gennemgang af det anvendte kildemateriale ses ikke at være foretaget siden da. Dog, selvom værket er udført med omhu og grundighed, må det dog påpeges, at forfatterne, som var officerer, ikke var skolede i kildekritik. Dertil kommer, at der foreligger kildemateriale i andre dele af Rigsarkivet, som kunne give nye oplysninger, f.eks. kan nævnes Udenrigsministeriets arkiv, som ikke anvendtes, og som kunne oplyse om de politiske og strategiske overvejelser op til krigsudbruddet. Samme sted findes også en række "pakker" omhandlende diverse missioner, som danske officerer udførte under krigen for i f.eks. Rusland og England at forhøre sig om mulighederne for hjælp.

En anden kildegruppe, som ville kunne kaste nyt lys over treårskrigen, er de kort, som findes i Geodætisk Institut og i Hærens Bygningstjeneste. Sidstnævnte kort indeholder angivelser af troppernes stillinger, oplysninger, som det ikke altid er muligt at få gennem feltarkiverne. Disse kort bør registreres og gennemgås. Om den politisk-strategiske beslutningsproces kan der formentlig hentes yderligere oplysninger i privatarkiver, Vesterdal henviste her til H.A.T. Kauffmanns levnedbeskrivelse.

Til slut omtalte Vesterdal Joh. Nordentofts afhandling: "General Hans Christoph Hedemann 1848", udg. 1944. Værket bygger i al væsentlighed på generalens breve til hjemmet. Uden tendens er værket ikke: Hedemann fremhæves på bekostning af Læssøe, hvilket skyldtes, at Nordentoft ikke var nogen ven af ungdommelig kraftudfoldelse. Dertil kommer, at værket mere er en menneskeskildring end en vurdering af Hedemanns evner som soldat.

Debat.

Gymnasieoverlærer Johs. Christensen henlede opmærksomheden på forholdet til Rusland i forbindelse med 1864-krigen. Under 1863-opstanden tog den danske presse parti for de polske oprørere, hvad der var ildeset i St. Petersborg. Dertil kom, at forholdet Preussen-Rusland, efter førstnævntes positive støtte til russerne under samme opstand, var udmærket. Danmark burde have tilstræbt et godt forhold til Rusland.

Hvad angik holstenerne, er det ikke rimeligt at sige, at de skulle være preussisk-venlige. De var først og fremmest holstenerne, og var de loyale over for nogen monark, så var det den dan-

ske. Desuden havde de ret til oprør, i og med at den national-liberale regering var en kupregering.

Professor Troels Dahlerup henviste til Just Rahbeks disputats om dansk militærpolitik op til 1848. Man havde kun øst-vest problematikken i tankerne, ikke en nord-syd. Samarbejdet hær-flåde var katastrofalt dårligt. Desuden nævnte Dahlerup i forbindelse med treårskrigen, at man i Danmark betragtede Preussen som en garant for det bestående. Tanken om, at Preussen skulle støtte en folkelig rørelse, var fremmed for den danske regering.

Overinspektør Finn Askgaard kom herefter ind på Bjørck og Norries værk om 1864: da redaktøren var ingeniør, fik bogen en vis slagside. Der gøres meget ud af ingeniørkorpsets forslag i "mellemkrigstiden" om befæstninger ved grænsen. Man var altså opmærksom på en fare sydfra.

Forsåvidt angik bevæbningen, så svarede den danske bevæbning i både 48 og 64 til bevæbningen i alle andre store hære, bortset fra Preussen. Den preussiske sagkundskab var altså forud for de andre landes, den danske ikke bagud.

Generalmajor A.C.B. Vegger omtalte også bogen. Den var tænkt som en videreførelse af de andre generalstabsværker. Den skulle være udkommet 1964. Det beløb, der var afsat til trykningen, var for lille, og man ville ikke skære ned på bogens omfang. Bjørck drev igennem, at den udkom, men den blev meget dårligt modtaget.

Dernæst påpegede Vegger, at man ved vurderingen af 1864 må være opmærksom på, at hæren til at begynde med var velmotiveret og med god moral. Dannevirke-retræten tog på moralen, selvom retræten var korrekt og godt udført. Herefter gik det ned ad bakke med moralen. Overgangen til Als var en skandale.

Oberstløjtnant Vesterdal oplyste, at uddannelsen var for ringe. Dem med 16 måneders tjenestetid var godt uddannede. Bataljonscheferne var dårlige, fordi der ingen store øvelser holdtes; i København gik tiden med at holde vagt ved officielle bygninger.

Overinspektør Finn Askgaard fandt, at det ville være interessant at få oplyst, om englænderne havde overvejet at standse den østrigske eskadre.

Kommandørkaptajn R. Steen Steensen mente, at englænderne havde forbudt østrigerne at gå øst om Skagen. Danmark havde panserfregatten "Dannebrog" og fregatten "Jylland" i Kattegat, selvom de ikke havde kunnet gøre noget. Et nederlag ved Danevirke kunne måske have vakt Europas opmærksomhed.

Oberstløjtnant Vesterdal fremlagde det spørgsmål, hvorvidt Bismarck var interesseret i 1864 for dermed at få et stridsspørgsmål med Østrig.

REFERAT:

Gruppe B II: Krigen 1807-14. Samarbejdet mellem hær og flåde.

Indledere: Kommandørkaptajn J. Teisen, Marinens Bibliotek
Cand.mag. H. Chr. Bjerg, Rigsarkivet

Ordstyrer: Major P.E. Helbo Pedersen

Referent: Stud.mag. Peter Pajhede Nielsen.

Her indledte kommandørkaptajn Teisen med at omtale den trykte litteratur, idet han ville afstå fra landmilitære begivenheder, da der kun var en, nemlig slaget ved Køge august 1807.

Herefter omtaltes flådens indsats under hovedstadens belejring. Det understregedes, at kanonbådernes rolle krævede til en undersøgelse.

Flådens størrelse efter ranet blev gennemgået sammen med det hastige kanonbådsbyggeri, typerne blev forklaret. Kanonbådernes basis var kystforsvarsanlæg, der kunne beskytte bådene i samarbejde med Kystmilitsten. Danmark var opdelt i distrikter med en landofficer som chef. Denne bestemte, om bådene måtte gå ud og angribe fjendtlige konvojer. Kommandørkaptajn Teisen efterlyste i denne forbindelse en undersøgelse af, hvorvidt kanonbådene havde opereret uden tilladelse. Kanonbådene var navnlig anvendelige i vindstille, da man så anvendte rofartøjernes artilleri mod de svage steder på de store sejlskibe, nemlig hæk og stævn. I flere tilfælde havde disse småfartøjer da også tvunget engelske flåde-fartøjer til at stryge.

I Norge herskede stort set de samme forhold. Man udbedrede eksisterende befæstninger og anlagde nye. Dog var Kystmilitsten ringere udrustet end den danske. Signalvæsenet blev også stærkt

udbygget. Kapervæsenet var dårligt belyst i Danmark, for Norges vedkommende noget bedre.

Ligeledes var også Norges providering og den Glückstadske Ekvipage dårligt undersøgt.

Kommandørkaptajn Teisen afsluttede med at nævne nogle emner, der efter hans mening trængte til nærmere undersøgelse, disse var:

- 1) samarbejde hær/flåde under Københavns Belejring.
- 2) kanonbådenes væren underlagt landmilitære distriktchefer.
- 3) samarbejdet mellem kanonbådene og militsen.
- 4) angrebet på Anholt.

Herefter fik arkivar, cand.mag. H. Chr. Bjerg ordet.

Han fortalte om forudsætningerne for det kystforsvar, der virkede i krigen. Kystforsvaret var inspireret af det svenske. I Danmark afgaves 1795 en betænkning med en samlet plan. Denne plan realiseres først efter 1801. 1804-06 anlægges de faste anlæg samtidig med, at man finder frem til de skibstyper, der skulle anvendes. Samtidig var der oprettet et frivilligt landeværn, dette afskaffes 1808, da Kystmilitsen oprettes.

Arkivar Bjerg konkluderede her, at kystforsvaret var etableret inden krigen, idet

- 1) baserne var valgt
- 2) bådtyperne var valgt
- 3) taktikken var fastlagt
- 4) militsen var dannet.

Bjerg nævnte, at hele dette kystforsvar kun var tænkt som et supplement til flådens forsvar af landet, nu kom hele forsvaret til at hvile på kystforsvaret.

Grundidéen i strategien var, at man udelukkende byggede på en defensiv strategi med en offensiv taktik, idet opgaverne var:

- 1) at hindre landgang subsidiært strandhugst
- 2) man skulle angribe i vindstille.

Englænderne var ikke interesserede i landerobringer, dette be-
gunstigede i høj grad sø-guerillaen, som denne form for forsvar kan kaldes. Endvidere påpegede Bjerg, at strategien er for lidt undersøgt. Forskerne er ikke færdige med denne krig.

Arkivar Bjerg afsluttede med at opstille nogle spørgsmål bl.a. hvor stor betydning denne dansk-engelske krig havde, han mente, man tidligere havde været tilbøjelig til at se på enkeltpræstationer i denne "søløjtnanternes krig". Hvor stor betydning havde kanonbåde-

nes angreb for den engelske gennemsejling i danske farvande? Arkivar Bjerg mente, at en undersøgelse ville vise, at det hele var nålestik, han konkluderede, at man efter 1814 stadig anså kystforsvaret som et supplement til det øvrige forsvar.

De emner, der blev taget op i den følgende diskussion, var: signalsystemer, kapervæsen og konflikter indenfor overledelsen.

REFERAT:

Gruppe B III: Beskrivelse af felttog og kamphandlinger - metode og formål, belyst ved slaget ved Lutter am Barenberg.

Indledere: K.J.V. Jespersen, adjunkt, Odense Universitet

K.V. Nielsen, oberstløjtnant, Hærens Officersskole

Ordstyrer: Claus C. v. Barnekow, stud. mag.

Referent: Michael Bune, stud. mag.

I sin indledning rejste oberstløjtnant K.V. Nielsen spørgsmålet, hvad krigshistorie kunne bruges til i officersuddannelsen, og gav straks selv en del af svaret ved at pege på de berøringsflader, krigshistorien har til alle væsentlige sider af uddannelsen. Her skal blot nævnes følgende: operationer, miljø og samfundskundskab. En krigshistorisk baggrund er desuden nødvendig i forbindelse med problemer som de væbnede styrkers stilling i samfundet, deres konkrete anvendelse til krigsoperationer og som fredsbevarende styrke.

I forbindelse med analysen af slag/felttog og formålet hermed kan der opstilles en række spørgsmål:

Er det muligt at påvise kontinuitet eller det modsatte?

Hvorledes får man tilstrækkelig bredde, dybde og sammenhæng i skildringer af de voldelige begivenheder?

Kan krig matematiseres? (Findes der generelle love for krigsførelse?)

Hvilken gavn har soldaten af at studere andre tiders krigsførelse?

Dette sidste spørgsmål blev besvaret med henvisning til "friktionsbegrebet" hos v. Clausewitz. Da den bedste og direkte måde at mindske dette begreb på, nemlig deltagelse i kamphandlinger vanskeligt lader sig praktisere, må man gennem studiet af såvel officielle beretninger som enkeltpersoners beretninger og romaner

søge at danne sig et billede af slagmarkens vilkår, et billede der på flere måder vil ligge virkeligheden nærmere, end egentlige øvelser med civile hensyn muliggør.

Indlederen gik herefter over til at tale om Hans Delbrück og nærmere betegnet hans "Sachkritik" som kildekritisk metode til fjernelse af overdrivelser af propagandamæssige eller andre formål. Den militære forskning skulle ikke være en beskrivelse af en række slag, men søge at uddrage det væsentlige i en periode, f.eks. ved gennemgang af nøgleslag med det formål at undersøge, hvad der ændrer sig, og hvad der forbliver uforandret.

Den anden indleder, adjunkt K.J.V. Jespersen, understregede, at især krigshistorien bevidst er forfalsket og hårdt plaget af mytedannelser. Nok har krigshistorie aktuel nytteværdi, men den lader sig først anvende efter omfattende dybdestudier. Som konkret eksempel herpå fremholdt indlederen de fra hinanden stærkt afvigende beretninger om, hvorfor Tilly sejrede ved Lutter am Barenberg. Der findes til belysning heraf to sæt kilder, to traditioner.

En dansk/protestantisk tradition, der søger at bortforklare nederlaget ved en "dolkestødslegende" om, at rytteriet svigtede, efter at være blevet angrebet i ryggen af overlegne fjendtlige styrker.

En tysk/katolsk, der er præget af, at Tillys sejr skal udnyttes i propagandaøjemed, og desuden slår stærkt på religionsmotivet ("Gud er med os").

Da begge versioner bevidst er mytedannende, er det kun muligt efter en streng kildekritisk undersøgelse at få overblik over, hvad der egentlig fandt sted. For den danske tradition gælder det, at den bygger på Christian IV's personlige papirer, og på beretninger fra deltagere. Disse beretninger er imidlertid meget sene; og kan på flere punkter vises at være direkte vildledende. Den tyske tradition, der for en stor del bygger på primært førstehåndsmateriale, danner i dag udgangspunktet for videnskabelige undersøgelser over emnet, men kan dog ikke uden videre accepteres. Således kan der hos Hermann Voges (1922) påvises en påvirkning af katolsk tradition, og desuden nogle anakronistiske træk, idet Tilly tillægges taktiske doktriner, der ellers hørte hjemme på Clausewitz's tid. Dette forhold bragte indlederen ind på nogle generelle betragtninger om vurdering af fortidens felttog, mundende ud i, at disse skulle vurderes på fortidens præmisser, hvilket bedst kunne ske ved et samarbejde mellem officerer og historikere.

Den herpå følgende diskussion kom naturligt nok især til at dreje sig om forskning og vilkårene for denne. Der blev lagt stor vægt på en understregning af, at netop den militære forskning var meget tidskrævende, og at tiden dertil var stærkt begrænset. Et forhold, der også i høj grad gjorde sig gældende for midlernes vedkommende. For at imødegå vanskelighederne blev det foreslået, at der blev etableret forskergrupper, og at forskningen i det hele taget blev organiseret for at undgå spild af ressourcer. En indlysende støtte til forskningen vil være tjenestefrihed til officerer og civile historikere. Selvom mulighederne for oprettelse af egentlige forskerstillinger nu forekommer små, må dog ingen lade sig afskrække, men ved en passende afgrænsning af opgaven søge at nå så langt som muligt.

Begrebet amatørforskning blev her draget ind i debatten, idet der her var en mulighed for at komme videre i forskningen uden belastning af samfundet. Det store problem i denne forbindelse, at sikre det videnskabelige niveau, lod sig ikke umiddelbart løse. Betydningen af kildekritik er tidligere understreget og blev det igen. Hvis fagets autoriteter skulle kunne nære tillid til en amatørforsker, skulle denne kunne demonstrere sin evne til kildekritisk analyse - et forhold, der dog gerne skulle vise sig ved selve den måde, forskningsresultaterne blev fremlagt på.

I forlængelse af den tidligere omtale af Clausewitz kom gruppen ind på at tale om, hvorvidt han kunne siges at være udgangspunktet for krigsforskning, om hans teorier kunne overføres til andre tider. Et entydigt svar kunne naturligvis ikke gives, men der var dog enighed om, at slag kunne rekonstrueres ud fra visse evige love, men at krigshistoriske begivenheder altid skulle ses på baggrund af deres miljø, og at det, der i dag betragtes som almen logik, ikke nødvendigvis gælder for andre tider. Hermed var diskussionen bragt ind på spørgsmålet om kompleksitet i krigshistorien, og de to indledere var meget enige om, at man ikke skulle vente at nå frem til et sæt generelle love, men at studiet heraf primært ville give lejlighed til at drage nytte af andres erfaringer, og til at se ens egen situation i en større sammenhæng.

REFERAT:

Gruppe B IV: Vurdering og benyttelse af ikke-skriftlige kilder i militærhistorisk forskning.

Indledere: Oberstløjtnant C.H. Christensen, Hærens Kampskole
Universitetsadjunkt, mag.art. N.M.Saxtorph, Københavns
Universitet

Ordstyrer: Fuldmægtig, cand.jur. Olaf Hasselager

Referent: Stud.mag. Kaare E. Janson.

De to indledere: oberstløjtnant C.H. Christensen og universitetsadjunkt N.M. Saxtorph var blevet enige om at dele emnet mellem sig, således at Saxtorph behandlede de mere teoretiske aspekter, mens Christensen overførte teorien på konkrete, praktiske eksempler.

Saxtorph indledte med at gennemgå sin udsendte 4-punkts synopsis, altså 1) kildernes art og klassificering, 2) deres beskrivelse og vurdering af ægtheden, 3) historikerens egen tolkning og 4) historikerens anvendelsesmuligheder.

Saxtorph påpegede, at den ikke-skriftlige kilde - f.eks. et billede - meget sjældent kan sige noget selv, den skal bringes i relation til andre kilder, det være sig skriftlige eller ikke-skriftlige. Disse andre kilder skal være relevante - og hvad der er relevant afhænger af, hvad vi vil bruge kilden til. F.eks. kan beskrivelsen af faste anlæg sammenholdes med skytset (d.v.s. dets rækkevidde) og fæstningens placering - der involveres her altså såvel tekniske, taktiske, strategiske som politiske aspekter.

Den kendsgerning, at de oplysninger, vi får ud af en ikke-skriftlig kilde, afhænger af de spørgsmål, vi stiller den, gør, at historikerens spørgsmål til kilden ikke kan betragtes som værende objektive, men er subjektive. Men det er selvfølgelig klart, at man ikke må øve vold mod sin kilde, når den analyseres.

Saxtorph mente, at Erslevs sontring mellem skriftlige og ikke-skriftlige kilder i virkeligheden er uholdbar. Hvorledes skal man f.eks. rubricere en kanon med påskrift og nr.?

Saxtorph rundede sin indledning af med at fastslå, at der principielt ikke er nogen forskel på militærhistoriske kilder og andre historiske kilder, men reelt kan der være en forskel på grund af de særlige tekniske forhold. Men metoden er den samme - der findes ingen særlig militærhistorisk metode.

Christensen indledte med at gennemgå sit udsendte oplæg om Kronborgs kanoner. Han præciserede, at man ikke kan tale om kanoner uden også at tale om fæstninger - og omvendt, idet der er en veksel-

virkning mellem disse, når det gælder den teknologiske udvikling.

Christensen gennemgik forskellen på glatløbede og riflede kanoner, ligesom han gjorde opmærksom på, at der findes flere riflingssystemer, og at kanoner normalt støbes parvist.

Christensen fortalte, at han har udarbejdet en fortegnelse over den geografiske fordeling af endnu kendte kanoner i prins Carl af Hessens system, hvoraf der i tidsrummet 1766-69 blev støbt 151 12-punds kanoner på Frederiksværk. I forbindelse hermed vistest lysbilleder af forskellige kanoner.

Christensen oplyste, at der kunne være store daterings- og identifikationsproblemer, når det gjaldt kanoner - det ved disse problemer mest givtige er studiet af kanonernes inskriptioner. Når kanoner rifles, hvilket skete i sidste halvdel af forrige århundrede, forsynes de med nr. og udstyres med en kontrolbog, der kan give udmærkede oplysninger om de enkelte kanoners historie. Endvidere er der på Holmen skytsprotokoller for de enkelte skibe, der også kan give værdifulde informationer.

Christensen sluttede af med at påpege faren ved umiddelbart at stole på billedkilder - de kan nemt narre.

I den efterfølgende debat blev det påpeget, at jernmalmen og legeringerne har betydning ved kanonidentifikation.

Der udspandt sig en mindre diskussion om, hvad der var førstehåndskilde ved studiet af kanoner: Var det kanonen selv, eller var det støbetegningen? Der opnåedes enighed om, at besvarelsen af dette spørgsmål afhænger af studiets formål. Hvis det er den enkelte kanon, der interesserer, er det kanonen selv, der er førstehåndskilde. Men gælder det om at fastlægge de tanker, der ligger bag udviklingen af et våbensystem, er støbetegningen førstehåndskilden.

Derpå diskuteredes billeders kildeværdi og kunstneres troværdighed. Det blev påpeget, at ét enkeltstående billede ikke siger os noget - det svigter os - vi må have noget andet at sætte det i forbindelse med. Det blev præciseret, at et billede altid er en andenhåndskilde og følgelig behæftet med en andenhåndskildes fejl - men derfor kan det jo godt, i mangel af andre kilder, være en primærkilde. Det blev endvidere fremført, at kunstneres tegninger godt kan være ønsketænkning, og altså ikke afspejler de faktiske forhold - hvorfor tegninger altid må søges sammenholdt med den pågældende ikke-skriftlige kilde.

Det principielle synspunkt blev forfægtet, at jo længere man

går tilbage i historien, desto større betydning får arkæologien og de ikke-skriftlige kilder. De ikke-skriftlige kilders betydning for f.eks. studiet af 2. Verdenskrig er nok ret begrænset.

Endvidere blev det nævnt, at fysikkens og kemiens love har betydning for historikeren, når han beskæftiger sig med fortidens påståede konstruktioner - her kan han allerede på grundlag af naturlovene udskille dem, der må karakteriseres som fantasifostre.

Til sidst blev det understreget, at et tilfredsstillende udbytte af militære kildestudier kræver, at der bliver involveret en udenforstående sagkundskab, det være sig arkæologer, teknikere eller andre, for ellers mangler de mange facetter - og militærhistorien bliver lukket inde i et bur.

KAPITEL VII
MILITÆRHISTORISK KONFERENCE 1975

Deltagerliste

Abendroth, Arno	Kjølsen, F.H.
Andersen, John Bloch	Klint, Helge
Andersen, Ole	Kopp, Erik
Askgaard, Finn	Kristensen, J. Raun
Balleby, Ole	Lauritzen, Volmer Lau
Bang, Thøger	Larsen, Jørgen
Barfod, Jørgen H.P.	Liebe, Poul Ib
v.Barnekow, C.C.C.	Mathiesen, S.A.
Bender, Johan	Munck, E.
Bernøe, Jesper	Munck, Klaus
Bjerg, H.C.	Munthe-Morgenstjerne, B.
Bloch, T.	Mygh, Liselotte
Bonde-Henriksen, David	Mygind, Holger
Borg, E.	Møller, Karsten J.
Borup-Nielsen, Steen	Møller, N.E.A.
Brask, Anders	Mørch, P.A.
Bugge, Thomas	Neelsen, -
Bune, Michael	Neelsen, Niels
Buntzen, Peter	Nielsen, E. Abildgaard
Christensen, Arne Bonvig	Nielsen, Bjørn
Christensen, C.H.	Nielsen, Kay Søren
Christensen, Johs.	Nielsen, K.V.
Christiansen, S.Aa.	Nielsen, Peter Pajhede
Clausen, J. Bertram	Olsen, Gunnar
Cohrt, Poul T.	Orloff, Arne
Dahlerup, Troels	Overgaard, F.
Dedenroth-Schou, Poul	Pade, Erling
Frantzen, Ole Louis	Pedersen, P.E. Helbo
Gjørtler, Peter	Poulsen, Anders
Green, Michael	Poulsen, Poul Kry
Hasselager, Olaf	Rasmussen, Peter Hertel
Havning, H.T.	Rosenløv, H.
Hedegaard, E.O.A.	Saabye, E.J.
Hedemann, S.C.G.	Saxtorph, N.M.
Hersaa, Klaus	Schoubye, K.V.
Hillingsø, K.G.H.	Steensen, R. Steen
Hoff, Arne	Stjernfelt, Bertil
v.Holck, O.E.	Teisen, J.
Hvid-Jacobsen, E.	Thomsen, Birger
Hvidtfeldt, Johan	Thorsøe, E. Weiss
Hyldig, Ole Folden	Thureholm, Ole
Janson, Kaare E.	Tiedt, H.H.
Janson, Knud	Trommer, Aage
Jensen, Frede P.	Tvevad, J.
Jensen, Palle Roslyng	Vegger, A.C.B.
Jensen, P. Steen	Vesterdal, M.
Jersing, I.E.	Vindekilde, Jens
Jespersen, Knud J.V.	Wasberg, G. Christie
Jessen-Klixbüll, E.	Wissum, Søren
Jung, Dieter	
Jørgensen, Steen Lungaae	
Jørgensen, P. Wildt	

KAPITEL VIII

LITTERATURLISTE

Arbejdsgruppe A I:

J.F.C. Fuller: The Conduct of War 1789-1961.
(Eyre & Spottiswoode, 1962).

Bogens undertitel dækker kortfattet dens indhold: "A Study of the Impact of the French, Industrial and Russian Revolutions on War and its Conduct".

Mich.Howard (edt.): The Theory and Practice of War.
(Cassel, 1965). En essaysamling udgivet i anledning af B.H.Liddell Harts 70 årsdag. For dette emne er især afsnit 4: "European Military Thought and Doctrine 1870-1914" af professor Jay Luvaas af interesse.

Johs.Nielsen: Demokratiet og krigen.
(Wøldike 1971). Bogen beskriver forudsætningerne for det 20. århundredes totale krigsførelse.

Det krigsvidenskabelige Selskab 1871-1971. Et hundredårsminde.

Bogen indeholder fire essays om krigens udvikling, idet såvel krigen til lands, til søs og i luften samt den øverste krigsledelse beskrives og analyseres.

Earle (edt.): Makers of Modern Strategy.
(Princeton 1943). En essaysamling om militær tænkning fra Machiavelli til Hitler.

Wer Hahlweg (edt.): Lehrmeister des kleinen Krieges von Clausewitz bis Mao Tse-Tung und Che Guevara. (Wehr und Wissen, 1968).

En samling af tekster om den lille krig og guerilla.

Militært tidsskrift, 1972, p. 52. "De landmilitære doktriner under 1. verdenskrig" af K.V. Nielsen.

En redegørelse for doktrinerne ved krigens begyndelse og deres udvikling under denne.

G. Linde, Ledetråd .... i Våbenlæren, Kbhvn. 1817.

C.C. Lundbye, Ledetraad i Artilleri og Våbenlære, Kbhvn.1839.

J. Alm, Eldhandvæpen I-II, Stockholm 1934.

Tøjhusmuseets bøger om 1848-50 og 1864.

Våbenhistoriske Årbøger XIII (A.N. Hvidt, 1889-geværet i det danske Forsvars Tjeneste) og XVIII (Arne Orloff, Maskin-geværet 1914-18. Typer, Taktik og Organisation).

N.P. Jensen, Infanteritaktikkens udvikling fra Frederik II til Nutiden, Kbhvn. 1882.

L. Pontoppidan, De enkelte Vaabenarters Taktik, Kbhvn.1893.

K. Jagd, Nogle Erfaringer fra Verdenskrigen, Aarhus 1926.

Rolf Kall, Krig, Kbhvn. 1930.

A.F.J. Storch, Krigskunst og Hærvæsen gennem Tiderne, Kbhvn. 1951

W.R. Rüstow: Allgemeine Taktik, Zürich 1858.

A. v. Boguslawski, Die Entwicklung der Taktik von 1793 bis zur Gegenwart, Berlin 1869.

W. Balck, Entwicklung der Taktik im Weltkrieg, Berlin 1922.

Arbejdsgruppe A II:

1. H.G. Garde: Den danske-norske sømagts historie II.
2. C. Schaffalitzky de Muckadell: Håndbog i Nordens søkrigshistorie.
3. H. Barfod: Vor flåde i fortid og nutid.
4. R. Steen Steensen: Flåden gennem 450 år.
5. C.F. Wandel: Søkrigen i de dansk-norske farvande 1807-14.
6. O. Bergersen: Nøytralitet og krig.
7. O. Lütken: Søkrigsbegivenhederne i 1864.
8. J.H. Schultz: Den danske marine 1814-48.

Arbejdsgruppe A III:

Ingen særskilt litteratur.

Arbejdsgruppe A IV:

Med emne fra den danske modstandsbevægelse er der i Danmark kun gennemført én større undersøgelse, der indeholder en vurdering af modstandskampens militære virkninger. Det drejer sig om:

Aage Trommer: Jernbanesabotagen i Danmark under Den anden Verdenskrig. (1971).

Hovedresultatet her er som bekendt, at de faktiske forsinkelser af tyske troppetransporter var så små, at deres militære betydning har været beskeden.

Bogen er anmeldt af:

1. Tage Kaarsted i Historie bd.9.s.472-84.
2. Jørgen Weibull i Scandia bd.37.s.466-84.
3. Carl-Axel Gemzell i Historisk Tidsskrift (Dansk) bd.74.

Jørgen Weibull har i sin kritik anført, at tyskerne i deres køreplaner indregnede forsinkelser på forhånd, hvorfor de af Trommer konstaterede forsinkelser ikke dækker det reelle tidstab, samt at jernbanesabotagen kan have tvunget tyskerne til at benytte sydligere placerede havne end oprindeligt forudset.

Trommer har svaret på kritikken i:

Heri anføres, at de tyske troppetransporter betragtedes som godstransporter, og ved en sammenligning med godskøreplaner fra 1935, finder han, at de tyske køreplaner ikke har afvejet fra 1935-planerne. Endvidere fremføres, at anvendelsen af sydligere havne ex. Århus i stedet for Frederikshavn, beroede på en række transporttekniske forhold uden forbindelse med jernbanesabotagen.

Gemzell mener, at Trommer overser forbindelsen mellem invasionstruslen og sabotagen. Set fra et allieret synspunkt var det vigtigt, at der blev markeret aktivitet overalt langs den tyske Vestvold, således at intet område kunne udelukkes som muligt invasionsområde. På den baggrund var de faktiske resultater af sabotagen mindre betydningsfulde end det forhold, at der skete noget.

I sin bog kritiserer Trommer sabotagens tilrettelæggelse med henblik på nedslidning (attrition); ved en jævnførelse med den beskedne tyske produktionsnedsættelse, der opnåedes ved de allierede luftbombardementer, finder Trommer det for afgjort, at militære resultater ikke kan nås ad denne vej. I stedet burde der være satset på en koncentreret indsats mod de store tyske "bevægelser". Gemzell mener her, at sådanne effektive lynaktioner altid vil være undtagelsen. Jernbanesabotagen er et led i en guerillataktik, der ifølge sin "natur" har både politiske og militære mål. Denne dobbelte målsætning realiseres bedst ved en nedslidningstaktik. På den baggrund afviser Gemzell også analogien med luftbombardementerne.

Militærgrupperne og den "højere føring" er behandlet oversigtsmæssigt af J. Hæstrup: Hemmelig Alliance I-II. (1959). Den danske Brigade i Sverige grundigt i Ulf Torell: Hjælp till Danmark.(1973). Et hovedresultat i denne fremstilling er, at Frihedsrådet ikke disponerede over Brigaden. Dens indsættelse i Danmark kunne kun ske ved en samvirken mellem fhv.statsminister Buhl og den svenske statsminister. Militærgrupperne i lokalt perspektiv er for Sønderjyllands vedkommende behandlet i Aage Trommer: Modstandsarbejde i nærbillede. (1973). Specielt for O-gruppernes vedkommende kan der peges på et afsnit af M. Amtrup i Vilh.la Cour (Red.): Danmark under Besættelsen.bd.II.(1947). Det har en ret officios karakter, men dets billede af strukturen er korrekt.

Til spørgsmål om de allieredes indflydelse på den danske modstandsbevægelse er der supplerende materiale til J. Hæstrup i F.Esmann Jensen: Da fornuften sejrede. (1972).

De tyske synspunkter er skildret i bl.a. Earl F.Ziemke: The

German Northern Theater of Operations.(1959), H. Kühnreich: Der Partisanenkrieg in Europa 1939-45.(1968), Hoffmann, Mayer & Arnold: Das Gesichtlose Heer. og Thomsen: Deutsche Besatzungspolitik in Dänemark.(1972).

Arbejdsgruppe B I:

Et Hundreedaarsminde,	redaktion: Friis Møller og Mentze Martins Forlag 1963
Rolf Krake 1864,	E.J.Saabye, T.f.S. 1964
Nordens Søkrigshistorie,	Schaffalitzsky de Muckadell 1911
Krigsledelsen 1864,	H.L.E.Wenck, T.f.S. 1914
Hvorledes er Krigen ført?,	H.B. Dahlerup 1848
Krigen 1848-50,	Jens Johansen MT 1948
Søtransportvæsenet under Kaptajn Tegners Ledelse,	T. Bjerre, Manus 1942, Ma.B.

De respektive generalstabs-værker

Moltkes Militärische Korrespondenz

Treårskrigen:

Den dansk-tydske Krig 1848-49-50, udg. af Generalstaben
(1867-87).

Jens Johansen: Kortfattet historisk Fremstilling af Krigen
1848-49-50 (Tøjhusmuseets Bog om Krigen
1848-49-50, red.J.Paulsen, 1948).

N.P.Jensen: Den første slesvigske Krig 1848-50 (1898).

A.P.Tuxen: Krigen 1848-50, en i det væsentlige strate-
gisk Skizze.

Tidsskriftartikler:

Jens Johansen: Krigen 1848-50. Et strategisk Overblik (Mi-
litært Tidsskrift 1948, s.115-27).

M.Rosenløv: General Bülow's operationsplan (Vejle Amts
Årbog 1974, s.30-48).

Krigen 1864:

Den dansk-tydske Krig 1864, udg. af Generalstaben (1890-92).

Hæren ved Danevirke 1864, udg. af Generalstaben, udarb. af
Jens Johansen og Joh.Nordentoft (1938)

4. Division i Nørrejylland 1864, udg. af Generalstaben, udarb.
af Jens Johansen og Joh.Nordentoft (1936).

Dybbøl 1864, udg. af Generalstaben, udarb. af Jens Johansen
(1942).

Bjørke,Kiær,Norrie: Krigen 1864 (1968).

Tidsskriftartikler:

C.F.Hagen: Krigen 1864. Dansk strategi og føring belyst i relation til krigsførelsens principper (Tillægshæfte til Militært Tidsskrift, marts 1964, s.47-70).

Om begge krige findes endvidere:

P.N.Nieuwenhuis: Krigsproblemet (1913), s.272-374.

De to generalstabsværker, der ovenfor er anført først blandt litteraturen om de to krige, er begge udarbejdet på grundlag af officielle dokumenter. Af disse værker kan det om krigen i 1864 betragtes som afløst af de værker, Generalstaben har udgivet i årene 1936-42. Derimod er det værk, der udkom 1867-87, endnu ikke afløst af en samlet fremstilling, hvori moderne kildekritik er anvendt.

Der ligger således en stor opgave og venter.

Arbejdsgruppe B II:

Trykte kilder. Udover et stort antal mindre bøger og artikler:

- F. Beutlich: Norges Sjøvæbning 1750-1814.
 H. Degenkolv: Den danske Flaades Skibe i forrige Aarhundrede.
 Kaj Larsen: Danmarks Kapervæsen.
 Otto Lütken: De danske paa Schelden 1807-09 og 1809-13.
 Paul Monrad: London og dansk-engelske forhold under Napoleonskrigene 1793-1815.
 Naval Cronicle (1799 - 1817).
 T.K. Olafsen: En række stencilerede uddrag af arkivalier.
 Carl Roos: Prisonen.
 J.V. Ræder: Danmarks Krigs- og politiske Historie 1807-09
 The Saumarez Papers (1808-1812)
 J.H. Schultz: Den danske Marine 1814-48
 Joh. N. Tønnesen: Kaperfart og skibsfart 1807-14
 C.F. Wandel: Søkrigen i dansk-norske Farvande 1807-14
 J.P. With: Danske og norske Sø-Heltes Bedrivter fra Aar 1797 til 1813.

De fleste af nævnte bøger og mange andre er anført i:

Garnisonsbibliotekets: Danske Krigshistorie i det nittende Århundrede.

Af det omfattende arkivalske materiale, der beror i Rigsarkivet, skal nævnes nogle enkelte af de vigtigste hovedrækker:

LANDETATEN

- Generalitets- og Kommissariatskollegiet (Generalkommissariats-Kollegiet) 1807-14
- Generalkommissariats-Kollegiets Afd. i Kolding og Rendsburg 1807-08
- Militære Kommissioner (1773-1827)
- Generaladjutantstabens Bureau 1808-15
- Kronprinsens Arkiv 1808-10
- Den Højstkommanderendes Arkiv 1807-14

SØETATEN

- Søkrigskancelliet. Kgl. Resol. 1807-14
- Admiralitetet 1807-14
- Generalkommissariatet 1807-14
- Admiralitetets Afd. i Kolding og Rendsborg 1807-08
- Admiralitetslister 1807-14 (Søetatens sager i excerpter beregnet til orientering for Frederik 6.)

Arbejdsgruppe B III:

Earle (edt.): *Makers of Modern Strategy*. (Princeton 1943). En essaysamling om militær tænkning fra Machiavelli til Hitler. For dette emne er især kap. 11: "The Military Historian" af professor Gordon A. Craig af interesse. Det redegør for Delbrücks virksomhed, som falder i tre hovedgrupper: 1) militærhistorie, 2) samtidskritik og 3) civil-strategiske studier (sikkerhedspolitik).

H. Delbrück: *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte*. (Berlin 1900). Værket omfatter syv bind, hvoraf Delbrück kun står for de fire første (Emil Daniels udgav bind V (1928) og bind VI (1932) og sammen med Otto Haintz bind VII (1936)).

Ursula v. Gersdorff: *Geschichte und Militärgeschichte. Wege der Forschung*. (Bernard und Graefe, 1974).

Mich. Howard: "The Use and Abuse of Military History" i *Military Review*, december 1962

Mich. Howard: "Militærvidenskab i en fredperiode" i *Militært tidsskrift*, 1974 p. 380. Oversættelse af en festforelæsning i Royal United Service Institute for Defence Studies, offentliggjort 1. gang i dette Selskabs Journal, marts 1974.

Johan C. Allmeijer-Beck: "Ist Militärgeschichte heute noch zeitgemäss?" i *Osterreichische Militärische Zeitschrift*, hefte 4, 1974. Denne artikel indeholder henvisninger til andre artikler om emnet, bl.a. også en tidligere af samme forfatter i samme tidsskrift 1964, p. 97.

Bengt Liljestrand m.fl.: "Om den militärhistoriske utveck-

lingen" i Kungl. Krigsvetenskaps Akademiens Handlingar och Tidsskrift 1974, 3 häfte.

1. Generelle værker.

Hans Delbrück: Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte. Bd. I-IV. Berlin 1900.

Edward Mead Earle (ed.): Makers of Modern Strategy. Military Thought from Machiavelli to Hitler. Princeton 1943 el.sen.

Jehuda L. Wallach: Das Dogma der Vernichtungsschlacht. Die Lehren von Clausewitz und Schlieffen und ihre Wirkung in zwei Weltkriegen. München (dtv) 1970.

2. Metodisk-kritiske undersøgelser af omtrent samtidige slag.

Sven Lundkvist: Slaget vid Breitenfeld 1631. ((Svensk) Historisk Tidsskrift 1963, s. 1 - 38).

Göran Rystad: Vem vållade Nördlingenkatastrofen 1634? En studie i propaganda. (Vetenskaps-Societetens i Lund Årsbok, 1958 - 59).

Göran Rystad: Kriegsnachrichten und Propaganda während des dreissigjährigen Krieges. Die Schlacht bei Nördlingen in den gleichzeitigen gedruckten Kriegsberichten. Lund 1960.

3. Slaget ved Lutter am Barenberg 1626.

(Listen er ordnet kronologisk efter udgivelsesår).

Niels Slange: Den Stormægtigste Konges Christian den Fjerdes, Konges til Danmark og Norge etc. .... Historie. Bd. III, Kbh. 1749, s. 569 - 72.

J.C. Harenberge: Bestimmung des Orts, wo die Schlacht zwischen der kaiserlichen und niedersächsischen Armee 1626 vor dem Barenberge geliefert ist. (Braunschweigische Anzeigen 1750, 8tes Stück, spp. 145 - 47). - Svar herpå af en anonym forfatter i Gelehrte Beyträge zu den Braunschweigischen Anzeigen 1774, 8tes Stück, spp. 57 - 60.

F.H. Jahn: Historie om Danmarks Deeltagelse i Trediveaarskrigen. Kjbh. 1822, s. 215 - 27.

F.W. von Mauvillon: Abriss der militairischen Geschichte Christians IV während der Teilnahme Dänemarks am dreissigjährigen Kriege. (Militairische Blätter, Bd. I, 1823).

Friederich von der Decken: Herzog Georg von Braunschweig und Lüneburg. Bd. I, Hannover 1833.

Georg Lichtenstein: Die Schlacht bei Lutter am Barenberge 1626. Braunschweig 1850.

C. Gerloff: Die Schlacht bei Lutter am Barenberge (Braunschweigische Anzeigen, No. 200 - 206, Braunschweig 1877).

J.O. Opel; Der niedersächsische Krieg. Bd. II, Magdeburg 1878.

Axel Larsen (Liljefalk): Kristian den fjerdes Krige. Kjbh. 1895, s. 87 - 95.

Axel Larsen (Liljefalk): Kejserkrigen. Kjbh. 1896.

Dietrich Schäfer: Die Schlacht bei Lutter am Barenberge (Neue Heidelberger Jahrbücher, X, Heidelberg 1900, s. 1-37).

Hermann Voges: Die Schlacht bei Lutter am Barenberge am 27. August 1626. Leipzig 1922.

Svend Ellehøj: Christian 4.s tidsalder. (Politikens Danmarks-historie bd. 7) København 1964, s. 261 - 64.

Knud J.V. Jespersen: Slaget ved Lutter am Barenberge 1926 (Krigshistorisk Tidsskrift 1973/3, s. 80 - 89).

Arbejdsgruppe B IV:

F. Askgaard m.fl.: Tøjhusmuseets bog om 1864. Våben og uniformer. Kbh. 1964.

S. Bjørke m.fl.: Krigen 1864. Den anden slesvigske krig i politisk og krigshistorisk belysning. Kbh. 1968.

O. Blom: Ældre danske Metal og Jern Stykker. Kbh. 1891. ART BIBL I.K.79.

C. Christensen: Frederiksværk. En dansk fabriksbys historie. 1926.

Gdjr. Chr. Christensen, Dons: Krigsminder fra Dannevirke og Dybbøl. Soldaterlæsning. Kbh. 1892.

"Controlbog" oprettet for hver af de riflede 12-pundige metal-kanoner.

C. Castenschiold: Indtryk og minder fra Dybbøl. Kbh. 1908.

E. Eriksen: Frederiks-Værk. Fra kanoner til kedler. 1756-1906-1956.

E.Eriksen: Tøjhusmuseets bog om 3-års krigen 1848-49-50, bind I, ART.

P. Falster: Nogle Fortællinger Det Fridrichsværkske Etablissement betreffende. ART BIBL I.D.17(615) og

Anhang til do. ART BIBL I.D.17(616).

Generalstabens "Den dansk-tydske Krig 1864". Kbh. 1890.

- "Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848-50" Kbh.1867.

Håndbog for det danske Artilleri. 1881. ART BIBL I.A.410.

Håndbog i Flaadens Artilleri-Materiel. 1879. ART BIBL I.A.408.

Holmens Museumsmagasin:

- Arsenalets skytsprotokol.
- Haandbog over Søartilleriets Hovedsortementer til Flaadens og Defensionens Armering for Aaret 1864.
- do for året 1865.
- do for året 1866 = "Nytårsbøgerne".

J. Johansen: Frederik VI.s Hær 1784-1814. Kbh. 1948.

- : Dybbøl 1864. Kbh. 1942.

H. de Jonquières: Bemærkninger om det danske Artillerie samt om dets Deltagelse i Krigen 1864. Kbh. 1865. ART BIBL V.B.436.

Liljefalk og Lütken: Vor sidste Kamp for Sønderjylland. Kbh. 1914.

C.C.Lundbye: Ledetråd i Artillerie. Kbh. 1849. ART BIBL I.D.91.

O. Morawietz: Das Schiessen mit glühenden Kanonenkugeln. Artikel i "Soldat und Technik" 10/1970.

C.Nyrop: Johan Frederik Classen. Kbh. 1887. ART BIBL V.C.160.

Oversigt over det Kgl. Artilleris Forsøg, I. Landartilleriets Riflingssystem. Udg. af det Kgl. Artilleris Bureau for det Materielle. Kbh. 1865.

Reglement i "Betjening af 4 Pd.s og 12 Pd.s Riffelkanoner". 1894. ART BIBL I.B.269.

Rigsarkivets 3. afdeling (Hærens arkiv):

- Pakke I.60. Skytsbeholdninger 1751-1859.
- Pakke J.54. Forsøg med riflet skyts. 121. 1851-64.
- Pakke J.59. Tabeller over skytsbeholdninger.

Th.Schou: Om underlag af svære Riffelkanoner. 1868. ART BIBL I.D.137.

Arne Stevns: Vor Hær i Krig og Fred.

H. Tuxen: Dansk Kanontilvirkning - Særtryk af "Den tekniske Forenings Tidsskrift", Årg. 1899-1900, 2. Hæfte.

Tøjhusmuseets vejledninger. Kanonhallen. Kbh. 1970. 5. Udg.

Otto Vaupell: Den danske Hærs Historie til Nutiden og den norske Hærs Historie indtil 1814.

C.S.F. Worm: Håndbog for det danske Artilleri. Positionsartilleriets Materiel. Kbh. 1881. ART BIBL I.A.410.